Ager Tarraconensis 5

Actes del Simposi internacional

Marta Prevosti, Jordi López Vilar i Josep Guitart i Duran (editors)

Institut Català d'Arqueologia Clàssica

DOCUMENTA 16

Ager Tarraconensis 5

Paisatge, poblament, cultura material i història

Actes del Simposi internacional

Landscape, Settlement, Material Culture and History

Proceedings of the International Symposium

Marta Prevosti
Jordi López Vilar
Josep Guitart i Duran
(editors)

Abstracts in English

DOCUMENTA 16

Institut d'Estudis Catalans
Institut Català d'Arqueologia Clàssica
Tarragona, 2013

Biblioteca de Catalunya - Dades CIP

Ager Tarraconensis. – (Documenta ; 16)
Bibliografia. – Conté: 1. Aspectes històrics i marc natural -- 2. El poblament -- 3. Les inscripcions romanes (IRAT) / Diana Gorostidi Pi -- 5. Paisatge, poblament, cultura material i història : actes del simposi internacional. – Text en català, alguns capítols també en anglès, italià, castellà i francès
ISBN 9788493773434 (o.c.)
I. Prevosti, Marta, dir. II. Guitart i Duran, Josep, 1946- dir. III. Gorostidi, Diana IV. Institut d'Estudis Catalans V. Institut Català d'Arqueologia Clàssica VI. Col·lecció: Documenta (Institut Català d'Arqueologia Clàssica) ; 16
1. Arqueologia del paisatge – Catalunya – Camp de Tarragona 2. Excavacions arqueològiques – Catalunya – Camp de Tarragona 3. Camp de Tarragona (Catalunya) – Arqueologia romana 4. Camp de Tarragona (Catalunya) – Població – Fins al 1500
904(467.14)

Aquesta obra recull les comunicacions presentades al Simposi internacional «L'*ager Tarraconensis*. Paisatge, poblament, cultura material i història», celebrat a Tarragona el 27 i 28 d'octubre del 2010, organitzat per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica a la seu de l'Institut i a la Diputació de Tarragona. Ha estat possible publicar-lo gràcies a l'ajut de la Diputació de Tarragona. El Simposi ha gaudit d'ajuts del Ministeri de Ciència i Innovació: d'Accions Complementàries (HAR2010-10790-E) i del Projecte R+D (HAR2009-10752).

Ager Tarraconensis és un projecte de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i l'Institut d'Estudis Catalans, amb el finançament d'Acesa-Abertis. El projecte s'emmarca dins la línia de recerca de l'ICAC «Arqueologia del paisatge, poblament i territori» i del projecte Forma Orbis Romani de l'Institut d'Estudis Catalans, promogut per la Unió Acadèmica Internacional. Aquesta recerca també s'ha inserit en el marc dels projectes del Ministeri de Ciència i Innovació HUM2006-06886: «Evolució del paisatge i implantació territorial de la ciutat antiga en el nord-est de la Tarraconensis entre el període ibèric i l'alta edat mitjana» i HAR2009-10752: «Interacció i articulació *urbs-territorium* en el *conventus Tarraconensis.* Anàlisis intrínseca i comparada de tres zones significatives».

Comitè editorial
Juan Manuel Abascal (Universitat d'Alacant), José María Álvarez Martínez (Museo Nacional de Arte Romano, Mèrida), Carmen Aranegui (Universitat de València), Achim Arbeiter (Georg-August-Universität Göttingen, Alemanya), Jean-Charles Balty (Université de Paris-Sorbonne [Paris IV], França), Francesco D'Andria (Università del Salento, Itàlia), Pierre Gros (Université de Provence, França), Ella Hermon (Université Laval, Quebec, Canadà), Rosa Plana-Mallart (Université Paul-Valéry Montpellier 3, França), Lucrezia Ungaro (Sovraintendenza Capitolina, Direzione Musei, Itàlia) i Susan Walker (Ashmolean Museum, Oxford, Regne Unit).

Durant els nou primers mesos de publicació, qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer tenint l'autorització dels seus titulars, amb les excepcions previstes per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics, www.cedro.org) si heu de fotocopiar o escanejar fragments d'aquesta obra.

A partir del desè mes de publicació, aquest llibre està subjecte –llevat que s'indiqui el contrari en el text, en les fotografies o en altres il·lustracions– a una llicència Reconeixement-No comercial-Sense obra derivada 3.0 de Creative Commons (el text complet de la qual es pot consultar a http://creativecommons.org/licences/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca). Així doncs, s'autoritza el públic en general a reproduir, distribuir i comunicar l'obra sempre que se'n reconegui l'autoria i les entitats que la publiquen i no se'n faci un ús comercial, ni lucratiu, ni cap obra derivada.

© d'aquesta edició, Institut d'Estudis Catalans i Institut Català d'Arqueologia Clàssica
© del text, els autors
© de les fotografies i il·lustracions, els autors, llevat que s'indiqui el contrari

Primera edició: Juny del 2013
Coordinació editorial: Publicacions de l'ICAC
Correcció: Pere Farrando Canals (català) i Paul Turner (anglès)
Disseny de la col·lecció: Dièdric
Coberta: Pixel Sònic Estudi

Fotografia de la coberta: Detall del mosaic de la cúpula de Centcelles (foto: Marta Prevosti)
Maquetació i impressió: Indústries Gràfiques Gabriel Gibert

Dipòsit Legal: T-588-2013
ISBN de l'obra completa: 978-84-937734-3-4
ISBN del volum 5: 978-84-940565-2-9

TAULA GENERAL DE L'OBRA AGER TARRACONENSIS

Ager Tarraconensis 1. Aspectes històrics i marc natural

1. Plantejament i precedents del treball
2. La ciutat de *Tarraco*, entre nucli urbà i territori
3. El paisatge de l'*ager Tarraconensis*
4. Les centuriacions de l'*ager Tarraconensis*: organització i concepcions de l'espai
5. El marc natural

Ager Tarraconensis 2. El poblament

1. Metodologia de l'estudi del poblament
2. Les prospeccions extensives
3. Les prospeccions intensives
4. Els materials arqueològics de les col·leccions
5. Estudi dels materials
6. El poblament
7. Els recursos econòmics
8. Treballs de camp centrats en jaciments

Ager Tarraconensis 3. Les inscripcions romanes (IRAT)

1. La documentació epigràfica
2. Epigrafia i societat de l'*ager Tarraconensis.* Monuments i reflex social. Propietaris de *fundi* al territori: identificació a partir de l'epigrafia. Prosopografia i societat al territori. Taula sinòptica.
3. Catàleg epigràfic. Conté epigrafia sobre *amphorae*, *tegulae*, *imbrex* i *dolia* a l'àrea occidental del Camp de Tarragona
4. Índexs analítics

Ager Tarraconensis 4. Els Antigons, una vil·la senyorial del Camp de Tarragona

1. Introducció. La dissortada vil·la dels Antigons
2. Anàlisi de l'excavació de salvament (1977-1978)
3. El nimfeu dels Antigons dins del panorama de les fonts decoratives de les vil·les de l'àrea catalana
4. La escultura
5. Les ceràmiques. Un exemple per al coneixement de l'activitat comercial a l'*ager Tarraconensis* des de l'època romana republicana fins l'antiguitat tardana (segles II-I aC - VI/VII dC)
6. Altres estudis ceràmics
7. L'epigrafia
8. La numismàtica
9. Els objectes metàl·lics
10. Els objectes d'os treballat i la identificació d'un taller tèxtil
11. El vidre
12. Valoració general i conclusions

Ager Tarraconensis 5. Paisatge, poblament, cultura material i història. Actes del Simposi internacional

Ager Tarraconensis 6. Catàleg de jaciments, conclusions i índexs

LLISTA D'AUTORS

Isaías Arrayás Morales, UAB
isaias.arrayas@uab.cat
Marta Bru Virgili, Codex – Arqueologia i Patrimoni
mbru@hotmail.es
Joan Canela Gràcia, ICAC
jcanela@icac.cat
Helena Carvalho, Universidade do Minho
hcarvalho@uaum.uminho.pt
Judit Ciurana i Prast, ICAC
jciurana@icac.cat
Joan Francesc Clariana i Roig, Museu de Mataró
jfclariana@ajmataro.cat
Marc Dalmau Viñals, ICAC
lananfree@hotmail.com
Moisés Díaz García, Codex – Arqueologia i Patrimoni
moisesu@msn.com
Ignacio Fiz Fernández, URV-ICAC
ifiz@icac.cat
Marta Flórez Santasusanna, Université Blaise Pascal
mflorez@icac.cat
M. Gemma Garcia Llinares, ICAC
ggarcia@icac.cat
Arnau Garcia Molsosa, ICAC
agarcia@icac.cat
Montserrat Garcia Noguera, Codex – Arqueologia i Patrimoni
mgnoguera@codex.cat
Margarida Genera i Monells, Generalitat de Catalunya
mgenera@gencat.cat
Diana Gorostidi Pi, ICAC
dgorostidi@icac.cat
Josep Guitart i Duran, ICAC-UAB
jguitart@icac.cat
Ricardo Hernández Pérez, UV
ricardo.hernandez@uv.es
Ramon Járrega Domínguez, ICAC
rjarrega@icac.cat
Maria Teresa Lachin, Università degli Studi di Padova
mariateresa.lachin@unipd.it
Albert López Mullor, Diputació de Barcelona
lopezmullor@gmail.com
Jordi López Vilar, ICAC
jlopez@icac.cat
Ramon Marrugat i Cuyàs, filòleg
ramonmarrugat39@yahoo.es
Jaume Massó Carballido, Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca
jmasso.museus@reus.cat
Joan Carles Melgarejo i Draper, UB
joan.carles.melgarejo.draper@ub.edu
Mònica Mercado Pérez, arqueòloga
monimp@hotmail.es
Joan Menchon Bes, Ajuntament de Tarragona
jmenchon@tarragona.cat
Josep M. Nolla i Brufau, UdG
josep.nolla@udg.edu
Francesc Olesti Prats, col·laborador del Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca
folesti@comavic.com
Oriol Olesti Vila, UAB
oriol.olesti@uab.cat
Lluís Palahí Grimal, UdG
lluis.palahi@udg.edu
Marta Prevosti i Monclús, ICAC
mprevosti@icac.cat
Josep M. Puche Fontanilles, ICAC
jpuche@icac.cat
Esther Rodrigo Requena, ICAC-UAB
erodrigo@icac.cat
M.ª del Carmen Rodríguez Sánchez, Convenio GMU-UCO
mcrodriguez@arqueocordoba.com
Josep Francesc Roig Pérez, Codex – Arqueologia i Patrimoni
jfroig@tinet.org
Guido Rosada, Università degli Studi di Padova
guido.rosada@unipd.it
Maxime Scrinzi, Université Paul Valéry, Montpellier III/ UMR 5140
maxime.scrinzi@yahoo.fr
Jaime Siles Ruiz, UV
jaime.siles@uv.es
Immaculada Teixell i Navarro, Ajuntament de Tarragona
iteixell@tarragona.cat
Frédéric Trément, Université Blaise Pascal
frederic.trement@wanadoo.fr
Arnau Trullén Fernández, ICAC
arnautrullen@gmail.com

ICAC: Institut Català d'Arqueologia Clàssica
UAB: Universitat Autònoma de Barcelona
UB: Universitat de Barcelona
UdG: Universitat de Girona
URV: Universitat Rovira i Virgili
UV: Universitat de València

SUMARI

Pròleg. *Josep Guitart i Duran* 9

I. El paisatge

Paisatge, poblament, cultura material i història de l'*ager Tarraconensis*. Resultats i comparacions. *Marta Prevosti*. 13

Assetti centuriati romani. Problemi di metodo a partire dai casi della *Venetia et Histria*. *Guido Rosada* e *Maria Teresa Lachin* 23

Bibliografia d'interès sobre l'arqueologia ibèrica i romana del sector occidental del Camp de Tarragona, per ordre cronològic, fins a l'any 1976. *Jaume Massó Carballido* . . 37

L'*ager Tarraconensis* i les muntanyes de Prades. Un espai colonial mal conegut. *Oriol Olesti Vila* i *Francesc Olesti Prats*. 45

De l'*ager Tarraconensis* a la marca extrema d'Al-Andalus. Algunes reflexions entorn al (des)poblament del Camp de Tarragona, la Conca de Barberà i el Priorat entre l'antiguitat tardana i la conquesta feudal. *Joan Menchon Bes*. 57

Apunts sobre la utilització dels topònims medievals per al coneixement del món antic: el cas del Camp de Tarragona. *Ramon Marrugat i Cuyàs* 75

II. El poblament

El poblament preromà en el marc de l'*ager Tarraconensis*: el cas de les valls fluvials del Francolí i del Gaià. *Joan Canela Gràcia* 91

El poblament en època antiga a l'Argilaga i els seus voltants (segles v aC-v dC). *Marc Dalmau* 105

Les àrees funeràries de *l'ager Tarraconensis* (segles i-iii dC). *Judit Ciurana i Prast*. 119

Paisatge i poblament a la conca minera del Priorat. *Margarida Genera i Monells* i *Joan Carles Melgarejo* 141

El paisatge del *suburbium* de *Gerunda*. *Josep Maria Nolla i Brufau* i *Lluís Palahí Grimal* . . . 157

El poblament tardoantic al sector meridional de la *Tarraconensis* (sud de Catalunya i nord del País Valencià). Concomitàncies i diferències. *Ramon Járrega Domínguez*. 167

Aportacions de la prospecció arqueològica a l'estudi diacrònic de les dinàmiques del poblament rural antic al Vallès Oriental (segles v aC-v dC). *Marta Flórez, Arnau Trullén* i *Arnau Garcia* 183

L'estructuració del territori i evolució del poblament i de la xarxa viària de l'*ager Iessonensis*. *Esther Rodrigo Requena* 201

El jaciment de Can Tacó (Montmeló i Montornès del Vallès) i els inicis de la presència romana al territori laietà en època republicana. *Esther Rodrigo Requena, M. Gemma Garcia Llinares, Mònica Mercado* i *Josep Guitart i Duran* 217

El *ager Cordubensis*: aproximación al *territorium* de *Colonia Patricia Corduba*. *M. del Carmen Rodríguez Sánchez* 231

Romanisation et développement : Approche comparée des territoires de la partie occidentale du *Conventus Bracarensis* (Tarraconaise) et de la *Civitas Arvernorum* (Aquitaine). Une perspective de longue durée (IIe s. av. J.-C.-IIe s. ap. J.-C.). *Frédéric Trément* et *Helena Carvalho* 247

Archéologie de la haute et moyenne vallée du Vidourle, de l'âge du Fer à l'an mille. *Maxime Scrinzi* 269

III. Jaciments de l'*ager Tarraconensis* i cultura material

Darreres aportacions en l'estudi de la vil·la romana de la Llosa (Cambrils, Baix Camp): l'edifici septentrional. *Montserrat García Noguera, Josep Francesc Roig Pérez* i *Immaculada Teixell i Navarro* 281

El *balneum* de la vil·la romana de la Llosa (Cambrils): una nova interpretació. *Jordi López Vilar* i *Josep M. Puche* 295

La bòbila romana del Vila-sec (Alcover, Alt Camp). *Josep Francesc Roig Pérez* 303

El jaciment del Barranc de Sales (la Selva del Camp, Baix Camp). *Marta Bru Virgili* 339

El *castellum* de Puigpelat: un punt estratègic de control territorial a l'entorn de la *Tarraco* republicana. *Moisés Díaz García* 355

Evolució constructiva i material arqueològic de la casa núm. 3 del poblat ibèric de Darró (Vilanova i la Geltrú), segles II-I aC. *Albert López Mullor* 367

Un *skyphos* de *terra sigillata* itàlica de Monterols. *Joan Francesc Clariana i Roig* 393

IV. L'epigrafia

Propietaris de vil·les de l'*ager Tarraconensis* (meitat occidental del Camp de Tarragona). Proposta per a un catàleg. *Diana Gorostidi, Jordi López Vilar, Marta Prevosti* i *Ignasi Fiz* 401

Tarraco, *omphalós* del món grecoromà. L'ambaixada de Mitilene a *Tarraco*. *Isaías Arrayás Morales* 425

El epitafio dialogado *RIT* 668: nueva lectura e interpretación. *Jaime Siles* y *Ricardo Hernández* 437

PROPIETARIS DE VIL·LES DE L'*AGER TARRACONENSIS* (MEITAT OCCIDENTAL DEL CAMP DE TARRAGONA). PROPOSTA PER A UN CATÀLEG

Diana Gorostidi
Jordi López Vilar
Marta Prevosti
Ignasi Fiz

Resum
Reflexió sobre l'epigrafia de l'àrea on s'ha desenvolupat el Projecte Ager Tarraconensis, en relació amb els jaciments d'on procedeixen les inscripcions, en funció de la documentació recollida a la base de dades del projecte i dels mapes generats amb SIG. Això ha permès tenir una imatge de conjunt de com algunes famílies de l'oligarquia local projectaven el seu poder i la seva activitat econòmica sobre el territori.

Paraules clau: Epigrafia, *ager Tarraconensis*, paisatge, poblament, vil·les romanes, propietaris.

THE VILLA OWNERS OF THE *AGER TARRACONENSIS* (CAMP DE TARRAGONA, ON THE RIGHT OF THE RIVER FRANCOLÍ). A CATALOGUE PROPOSAL

Abstract
A reflection on the epigraphy of the area researched by the Ager Tarraconensis Project in relation to the sites in which the inscriptions were found, according to documents collected in the project's database and GIS maps. This has resulted in an overall picture of how some families of the local oligarchy projected their power and economic activity on the territory.

Keywords: Epigraphy, *ager Tarraconensis*, landscape, population, Roman villas, proprietors.

I. Presentació

El *corpus* de l'epigrafia romana de l'antic territori de la colònia de *Tarraco* s'ha elaborat en coordinació amb el desenvolupament del Projecte Ager Tarraconensis[1] (Prevosti i Guitart 2010; 2011) (fig. 1). Aquest projecte, iniciat el 2005, l'objecte del qual ha estat l'estudi minuciós del paisatge del territori de la ciutat, ha estructurat la informació dins d'una base de dades associada amb un SIG, per poder traduir totes les dades a la corresponent cartografia, a més de poder disposar de les facilitats d'anàlisi que proporcionen aquests paquets de programes. El projecte, que s'ha fet dins de l'òptica dels estudis de paisatge, ha integrat l'estudi del poblament, la morfologia del territori, la palinologia, la fauna i la geologia, i també, de forma absolutament innovadora, ha donat un espai important a l'epigrafia. L'experiència, de moment, solament s'ha dut a terme a la zona del Camp de Tarragona corresponent a la dreta del riu Francolí, àrea en què s'ha centrat el Projecte Ager Tarraconensis en els darrers cinc anys.

Amb aquesta metodologia, s'han obtingut dades de caràcter topogràfic i arqueològic que han permès posar en relació alguns epígrafs i les seves corresponents procedències, fins al punt de poder realitzar una sèrie de propostes d'adscripció a jaciments i, en conseqüència, assignar un nom de propietari, en alguns dels casos amb una elevada versemblança, així com projectar la imatge de conjunt de l'ocupació dels espais d'explotació econòmica i d'*otium* per part d'algunes famílies de l'elit tarraconense. S'ha posat en relleu com aquesta àrea de l'antic territori de *Tarraco* va ser un lloc privilegiat per les característiques de proximitat a la gran ciutat i per la qualitat de l'explotació del territori, tant des del punt de vista agrícola com del ramader, i molt especialment de l'industrial. La centuriació del territori i la presència de les grans vies de comunicació han d'haver tingut un paper determinant com a elements d'atracció de les explotacions econòmiques i dels establiments d'*otium* de les famílies importants de *Tarraco*.

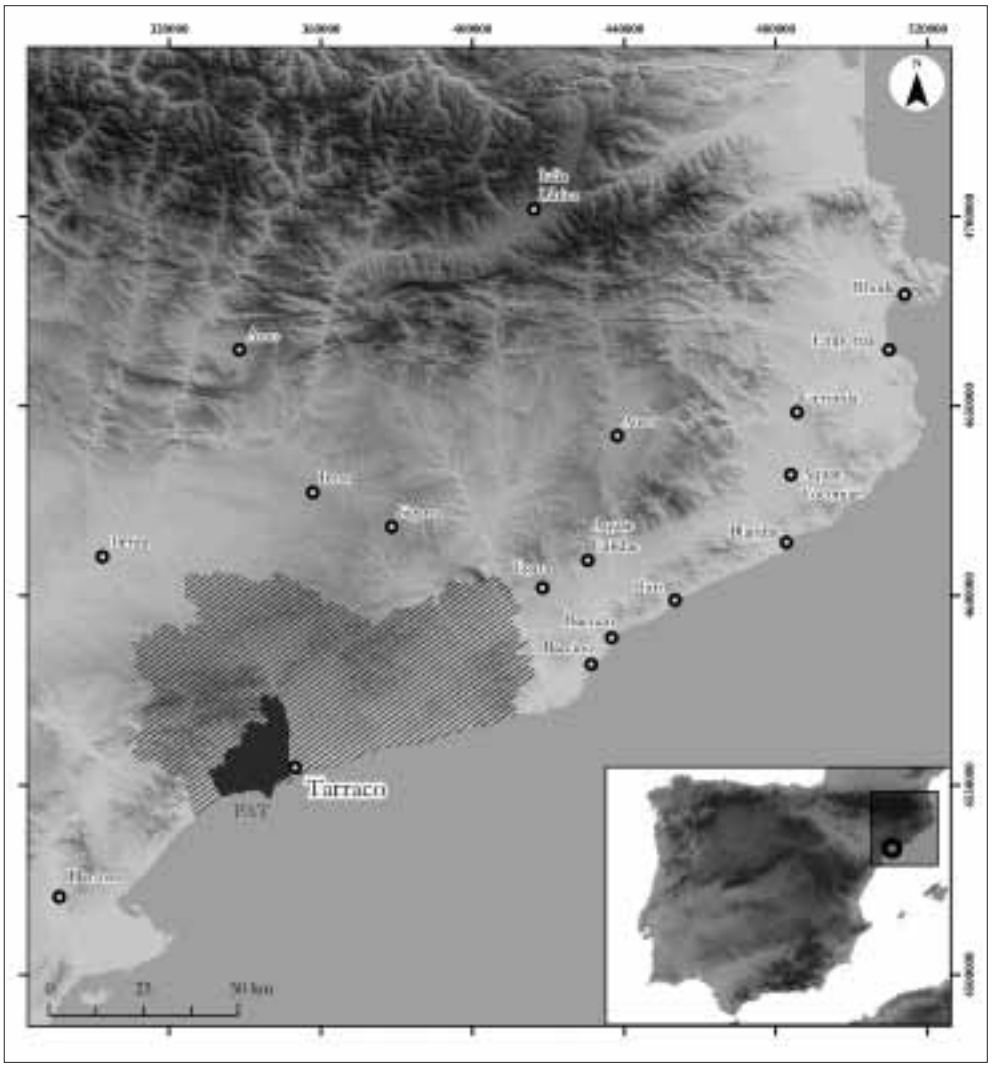

Figura 1. Mapa general de situació.

1. Volem agrair la col·laboració de Jaume Massó a l'hora d'identificar alguns llocs de provinença de peces descontextualitzades.

II. Distribució dels jaciments

La distribució dels jaciments amb epigrafia a la part occidental del Camp de Tarragona es concentra al llarg dels dos eixos viaris principals: l'eix paral·lel al riu (la via *in Hispanias*) i l'eix paral·lel a la costa (la via Augusta), després de deixar la ciutat de *Tarraco* en direcció a *Dertosa* i *Valentia* (fig. 2).

Es poden individualitzar àrees amb una alta intensitat de jaciments, entre les quals sobresurt la zona de Constantí, on destaca la presència de la vil·la de Centcelles a peu de l'antiga via. La tendència es repeteix cap al nord, a la zona de la Pobla de Mafumet, sota el complex de la indústria química, on s'han pogut identificar diverses vil·les malauradament destruïdes o ocultes. En el mateix grau d'intensitat se situa l'eix de la via Augusta, que al seu pas per Cambrils i Salou centra un seguit d'inscripcions vinculades o vinculables a diversos jaciments importants, com és el cas de la vil·la de la Llosa. Tornant cap a l'interior, al terme de Vilallonga i la Selva es localitza també una altra munió de jaciments, algun d'ells historiogràficament lligats amb epígrafs, com és el cas de la Font de l'Astor, com més endavant es comentarà. Ja en l'àrea central del Baix Camp, a l'entorn de Reus, se situen diverses zones amb vil·les associades a inscripcions, com és el cas de la vil·la del Vilar i, ja cap a la part més propera a la via Augusta, a la vil·la dels Antigons i a la rodalia del mateix poble de la Canonja.

Es tracta d'una zona molt propera a la ciutat, cosa que explica aquesta acumulació de vil·les, moltes d'elles fornides de l'aparell decoratiu propi de les residències

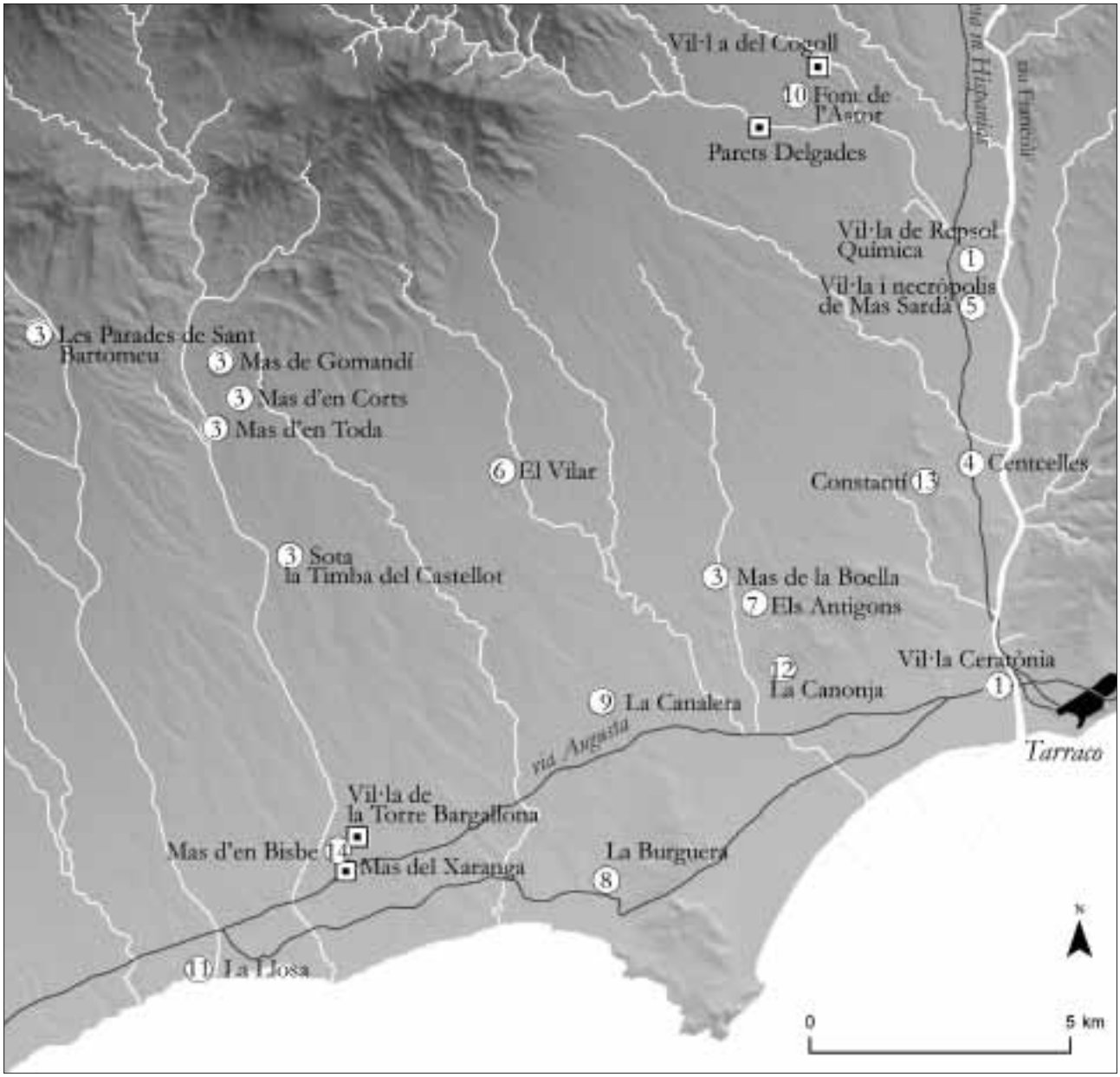

Figura 2. Mapa de la zona estudiada, amb la situació de les principals vies (via Augusta i via *in Hispanias*), les vil·les al·ludides i els noms dels propietaris.

d'oci de la població més acomodada, on l'abillament epigràfic compleix la seva tasca representativa i funcional, com es veurà en les pàgines successives.

III. Els jaciments amb epigrafia associada: tipus i funcions

Les inscripcions que hom ha pogut vincular amb propietaris de vil·les d'aquesta zona pertanyen a dues tipologies principals, sempre de caràcter privat.

La primera d'elles respon als grans blocs, ja siguin elements honorífics o funeraris, però que tenen com a característica comuna el fet de tractar-se de grans elements de caràcter ornamental o arquitectònic. En aquesta línia se situen els diversos tipus de pedestals, més o menys grans, la presència dels quals és molt important perquè dibuixa un estil propi definitori de la *pars urbana* de les residències de prestigi al territori, així com també les diverses plaques o arquitraus monumentals que formaven part de construccions de caràcter funerari, com mausoleus privats, que també són indicadors del nivell social dels propietaris. En aquests casos, les peces recuperades han estat localitzades en proximitat a la via, la qual cosa, juntament amb la identificació de la vil·la, ha permès dibuixar el perfil dels residents, importants funcionaris de la colònia o lliberts rics.

La resta de peces en suport petri són d'una grandària molt inferior, quasi sempre fragmentàries, ja que normalment es tracta de plaques de revestiment o blocs constructius de monuments més senzills, la presència dels quals en un jaciment concret pot servir per deduir l'existència d'una necròpolis associada a una vil·la. La inscripció, més modesta i continguda, reconeix moltes de les vegades una família més o menys benestant de colons de condició ingènua.

L'altre tipus d'inscripció útil per a la recerca han estat els grafits sobre *instrumentum*, generalment amb la indicació de propietat sobre peces de vaixella de taula recuperada al mateix jaciment, moltes vegades en estrats arqueològicament significatius. També els grafits sobre contenidors com els *dolia* o les àmfores han ofert l'oportunitat de reconèixer personatges vinculats a una determinada explotació del territori.

IV. Altres elements

Evidentment, a l'hora d'assignar amb certa versemblança un nom a una propietat cal tenir en consideració altres elements definitoris de la vil·la, en especial la *pars urbana* d'aquest tipus de residències. L'escultura i la presència de marbres importats preuats o d'altres elements de prestigi han servit com a indicadors del caràcter sumptuari i, per tant, en aquest cas, l'associació al personatge recordat per una inscripció no trobada *in situ* ha resultat notablement reforçada.

Per elaborar la relació de noms i poder assignar-los a un determinat jaciment, ha calgut tenir en compte una sèrie de paràmetres, com és la localització de les inscripcions, rarament *in situ*, la proximitat a un determinat jaciment –especialment ara que es coneix millor la topografia arqueològica respecte al temps en què gran part de les peces van ser trobades–, la qualitat de l'objecte i la seva grandària i, finalment, i no per això menys important, les notícies externes, ja que la seva revisió, gràcies als acurats treballs tant de Jaume Massó com de Jordi López, ha servit per recuperar dades, precisar topònims i rastrejar moviments de peces.

V. Plantejament del catàleg

En conseqüència, s'ha plantejat un catàleg de personatges i jaciments segons un ordre basat tant en les fonts epigràfiques com en les arqueològiques. De les primeres, s'ha pres en consideració tota la informació aportada per les mateixes inscripcions, a partir dels noms i la categoria social representada per les fórmules emprades, però també el suport, especialment quan les restes textuals eren insuficients. Quant a les fonts arqueològiques, el coneixement del jaciment, de les restes materials conservades, de la planimetria i de la datació de les diverses fases constructives ha estat determinant per ubicar la fase de vida útil de la inscripció i descartar fases posteriors de reutilització, una destinació molt habitual per a aquest tipus d'elements arqueològics.

Presentem a continuació la nostra proposta, segons el grau de certesa resultant dels paràmetres descrits. Per a un major aprofundiment de caràcter prosopogràfic, remetem a les fitxes del catàleg epigràfic (*IRAT*).[2] L'estudi arqueològic dels jaciments relacionats amb aquestes inscripcions està recollit a les fitxes de la base de dades del Projecte Ager Tarraconensis, que es publicaran en el volum 6 d'aquesta sèrie, i a la numeració de les quals remetem.

Inscripcions associades a un jaciment en concret

1. Pedestal de **Q. Gargilius Macer Aufidianus** *i* **Apronia Iusta.** *Vil·la Ceratònia*

Un enorme pedestal de pedra calcària recuperat a la *pars rustica* de la vil·la romana localitzada a l'antiga

2. Els fragments de dimensions reduïdes amb escasses restes de lletres han estat descartats per no aportar informació significativa al catàleg (*IRAT* 17, 62, 63, 68, 70).

indústria Ceratònia (*Ager Tarraconensis*, jac. 119), amb evidents signes de reutilització posterior com a contrapès de premsa (fig. 3), recorda el senador *Q. Gargilius Macer Aufidianus* i la seva esposa *Apronia Iusta*, filla de *Lucius* (*IRAT* 4). És, amb diferència, el pedestal més gran de tots els recuperats al territori.

Les restes de la vil·la, molt propera a Tarragona, s'ubiquen vora la via Augusta, després que aquesta hagi traspassat el riu Francolí. Se'n tenen molt poques notícies, que es redueixen a aquesta troballa casual dels anys setanta. La presència de dos *dolia* presumptament *in situ*, de dipòsits i del contrapès de premsa en el qual va ser transformat el pedestal indica l'existència d'estructures de caràcter agrari, probablement un *torcularium*.[3]

Tot i l'absència de més dades de caràcter arqueològic, la troballa del pedestal, de característiques que s'adiuen amb la decoració d'un àmbit privat, ha permès proposar que som davant d'una vil·la de caràcter noble. Efectivament *Q. Gargilius Macer Aufidianus* tenia el càrrec de *legatus iuridicus*, és a dir, un dels consellers en cap del governador provincial (Alföldy 1978). En conseqüència, la recuperació del bloc enmig de les restes d'un establiment rural d'època romana, malgrat la seva destinació secundària, permet assignar-lo amb una certa versemblança a l'aparell decoratiu d'una vil·la preexistent, cosa que permetria proposar *Gargilius* i *Apronia Iusta* com els seus propietaris a l'inici del segle II dC.

FIGURA 3. Pedestal de *Q. Gargilius Macer Aufidianus*. Foto: MNAT / G. Jové.

2. Pedestal de L. Minicius Apronianus. *Vil·la de Repsol Química*

La revisió del punt de troballa d'un pedestal dedicat a un magistrat de la colònia, «cerca el lugar de la Pobla y Puigdelfí», ha permès plantejar la seva procedència de la vil·la de Repsol Química (*Ager Tarraconensis*, jac. 37). Es tracta de l'edil *L. Minicius Apronianus*, que va exercir tots els càrrecs polítics municipals fins a arribar al flaminat de l'emperador Trajà (*IRAT* 8). El seu gentilici i la seva adscripció a la tribu *Galeria* permeten considerar la seva possible relació amb els poderosos *Minicii* de *Barcino* (fig. 4).[4]

La inscripció, segons les referències del segle XIX, va ser trobada en una vinya «propia del Sr. Bertran de Tarragona, situada cerca del lugar de la Pobla y término de Puigdelfí» (Albiñana i Bofarull 1849, 257-258). Segons Hernández Sanahuja es trobava «en el término de Puigdelfí, en una propiedad de don José María Bertran» (Hernández Sanahuja 1866). Encreuant les dades

FIGURA 4. Pedestal de *L. Minicius Apronianus*. Foto: MHT / M. Granell.

3. En les prospeccions del Projecte Ager Tarraconensis s'han localitzat ceràmiques datables en època republicana i altimperial (segles II aC-II dC).

4. *Minicius Apronianus* és conegut per dues inscripcions més, totes dues votives: la primera, dedicada al *Genius Coloniae* de *Tarraco* (*RIT* 23), i la segona, trobada al balneari d'*Aquae Calidae* (Caldes de Montbui), en honor d'Apol·ló (*IRC* I, 34).

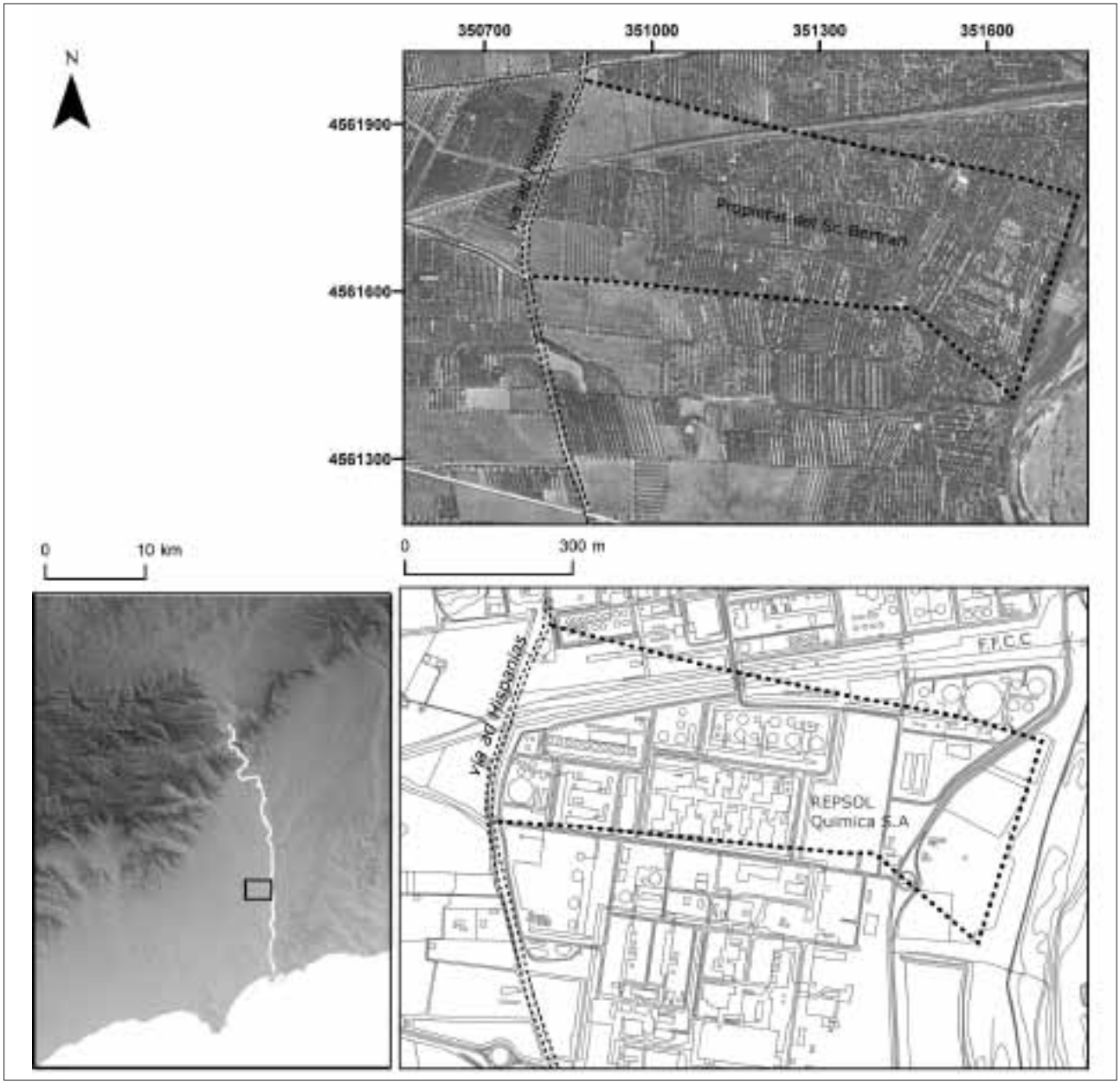

Figura 5. Propietat del Sr. Bertran, on va ser localitzat a mitjan segle xix el pedestal de *L. Minicius Apronianus*.

de les dues referències, sabem que la vinya estava situada dins del terme municipal de Puigdelfí (ara incorporat al de Perafort), a prop de la Pobla de Mafumet, i que era propietat del Sr. Josep M. Bertran de Tarragona.

La situació de la vinya, doncs, era en terme de Puigdelfí, al marge dret del riu Francolí, entre els del Morell i la Pobla de Mafumet. Aquest espai correspon a una part de la Quadra de Recasens, un antic terme medieval incorporat a Puigdelfí en el segle xix, que estava limitat al nord a pocs metres per la riera de la Selva; al sud, per l'actual límit entre Puigdelfí i la Pobla de Mafumet; a l'est, pel riu Francolí, i a l'oest, pel camí ral de Tarragona a Montblanc.[5] La finca del Sr. Bertran estava situada en aquest espai ara totalment ocupat per les instal·lacions de Repsol Química, SA. Sabem també que, quan sobre l'any 1880 es va construir la línia de ferrocarril de Reus a Roda de Barà, aquesta va partir la propietat del Sr. Bertran, la qual cosa ens ofereix noves pistes per situar-la. Més tard, es van reajustar els límits dels termes municipals, i l'àrea compresa entre la via del tren i la riera de la Selva –que era terme de Puigdelfí el 1866– va passar a formar part del terme del Morell (fig. 5). També sabem que el Sr. Bertran era un dels terratinents del lloc.[6]

L'any 1866 el pedestal va ser traslladat al Museu Arqueològic, i segons informació de l'època, «al quitarse la lápida para plantar una viña, se encontró el sepulcro y

5. Les coordenades UTM d'aquest terme podrien correspondre aproximadament als següents punts: 351017 - 4562196; 351723 - 4562276; 350930 - 4561496; 351669 - 4561420.

6. Comunicació personal d'Hèctor Mir, arxiver municipal de la Pobla de Mafumet.

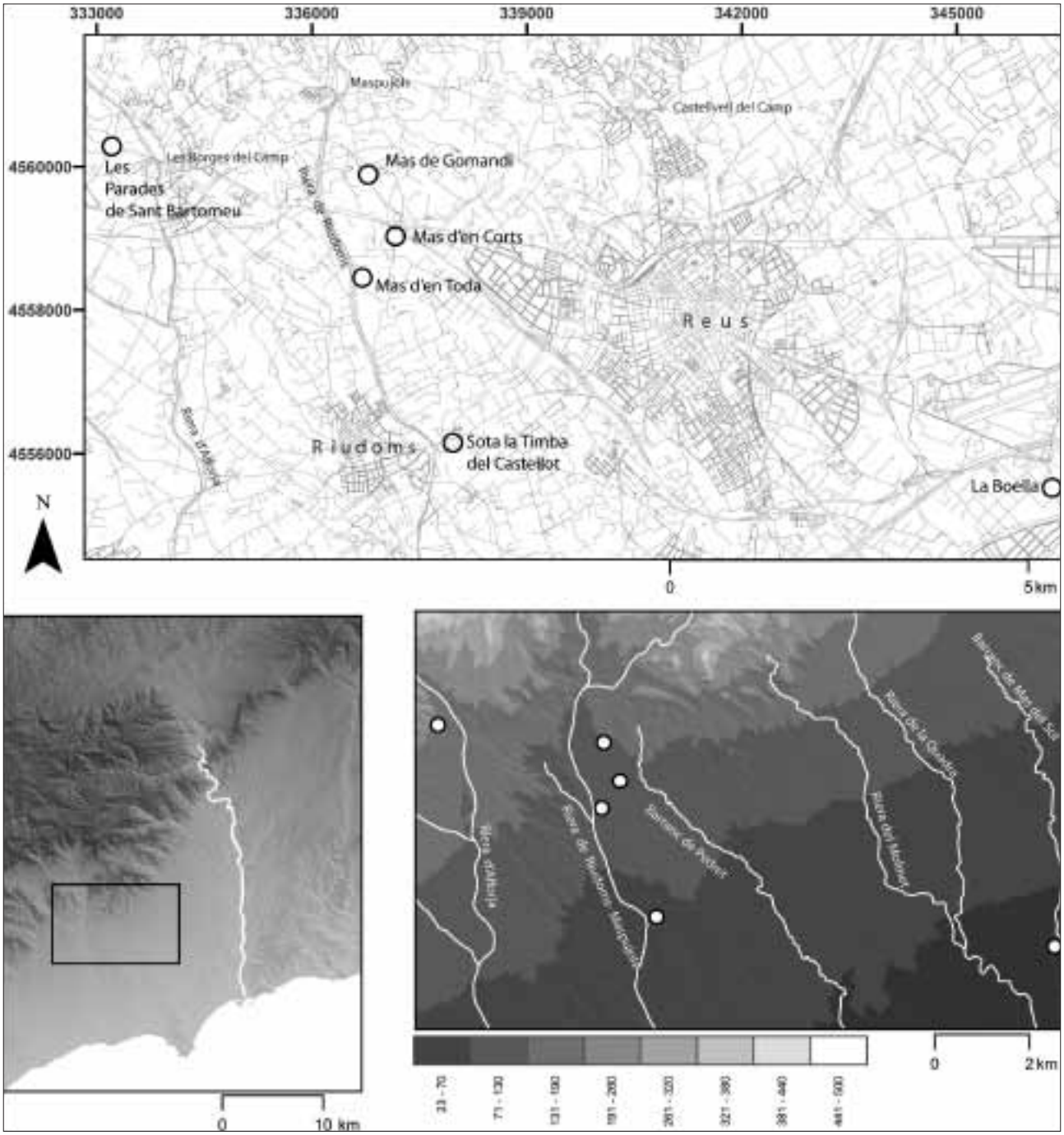

FIGURA 6. Mapa de dispersió de les marques dels *Clodii Martiales*.

los restos del referido Aproniano» (Hernández Sanahuja 1866). Aquesta notícia s'ha de prendre amb certa cautela, perquè significa que es tractaria d'un basament que hauria estat *in situ* dos mil anys. Certament, l'estàtua que sostenia va ser erigida per disposició testamentària, com indica l'epígraf, com també ho van ser les altres dues que coneixem (a Tarragona i a Caldes de Montbui). Per la seva forma, el pedestal es componia de tres blocs tallats separadament: un basament motllurat, el bloc que contenia la inscripció i un coronament. Si s'hagués trobat *in situ*, hauria d'haver conservat com a mínim el basament, cosa que no és el cas. Per tant, hem de suposar que la inscripció no era al lloc originari, i que aquesta devia formar part de la decoració de la vil·la de L. Minici Apronià. Ara bé, la notícia diu que a sota s'hi va trobar un sepulcre. Creiem que aquest sepulcre és indici d'una àrea de necròpolis que devia trobar-se molt a prop de la vil·la, i que el pedestal devia fer cap aquí reaprofitat potser en alguna construcció o sepulcre d'època tardana, talment com succeí amb la inscripció del senador ignot de la veïna vil·la de Mas Sardà (cf. infra).

Lamentablement les informacions que posseïm sobre la vil·la de L. Minici Apronià són quasi nul·les. Sabem que durant la construcció de la refineria, en

els anys setanta, es va descobrir una segona vil·la al nord de la de Mas Sardà que s'ha anomenat de Repsol Química i que es coneix per referències orals del Sr. Eustaqui Vallès; sabem també que es va excavar i se'n va aixecar un plànol actualment perdut. L'adscripció del pedestal, datat en època antonina, permetria documentar almenys una fase en ple segle II dC.

En conseqüència, atesa la localització d'aquesta nova vil·la precisament en els terrenys del «Sr. Bertran de Tarragona», proposem que el personatge recordat pel pedestal hauria pogut ser-ne el propietari.

3. Marques de terrisseria de Mas de Gomandí, Mas d'en Corts, Mas d'en Toda i la Boella. Propietats dels Clodii Martiales

L'epigrafia sobre *instrumentum*, en aquest cas segells sobre *dolia* i *amphorae*, ha permès la identificació d'un altre personatge localitzat al Mas de Gomandí (*Ager Tarraconensis*, jac. 57), Mas d'en Corts (*Ager Tarraconensis*, jac. 90) i molt probablement també al Mas d'en Toda (*Ager Tarraconensis*, jac. 62) i la Boella (*Ager Tarraconensis*, jac. 124) (fig. 6) (Prevosti en premsa).

Segons la lectura recentment proposada per Piero Berni,[7] sota les inicials MCMART (*IRAT* 169.2) i CL·M[A]R (*IRAT* 170) (fig. 7a) cal identificar *M. Clodius Martialis*, un important magistrat de la colònia de final del segle I o inici del II dC (*RIT* 168). A partir d'aquesta interpretació, s'ha pensat que les sigles LCM (*IRAT* 137a1) (fig. 7b), també localitzades a la zona i fins ara del tot anònimes, podrien respondre també a un altre membre dels *Clodii Martiales*, un *Lucius*, per exemple, familiar del primer. Una darrera marca trobada a la Boella permet proposar l'èxit comercial d'aquests grans contenidors elaborats pels *Clodii* a la zona.

La *gens Clodia* està molt ben documentada a *Tarraco*, per exemple en el ja esmentat pedestal *RIT* 168 (fig. 8a), però també de forma molt notable al territori, ja que coneixem la presència d'un *C. Clodius Aemilianus* a Darró –que cal identificar amb l'homònim homenatjat al fòrum de la colònia (*RIT* 542)– i un *Q. Clodius Evangelus* associat amb la vil·la de les Parades de Sant Bartomeu (les Borges del Camp) (*IRAT* 22) (fig. 8b). Precisament aquesta última troballa, un sarcòfag, permet proposar que en aquest indret hagués pogut existir una residència d'aquests *Clodii* situada a la banda dreta de la riera d'Alforja, on precisament romanen les restes d'una vil·la a les Parades de Sant Bartomeu.[8]

Sobre la presència dels *Clodii* al territori, cf. infra.

4. Pedestal de M. Fulvius Musaeus *i* Sutoria Surilla. *Vil·la de Centcelles*

Un elegant pedestal funerari de pedra de Santa Tecla documenta el sevir augustal *M. Fulvius Musaeus* i la seva dona, *Sutoria Surilla*, a la vil·la romana de Centcelles (*IRAT* 11) (*Ager Tarraconensis*, jac. 103)

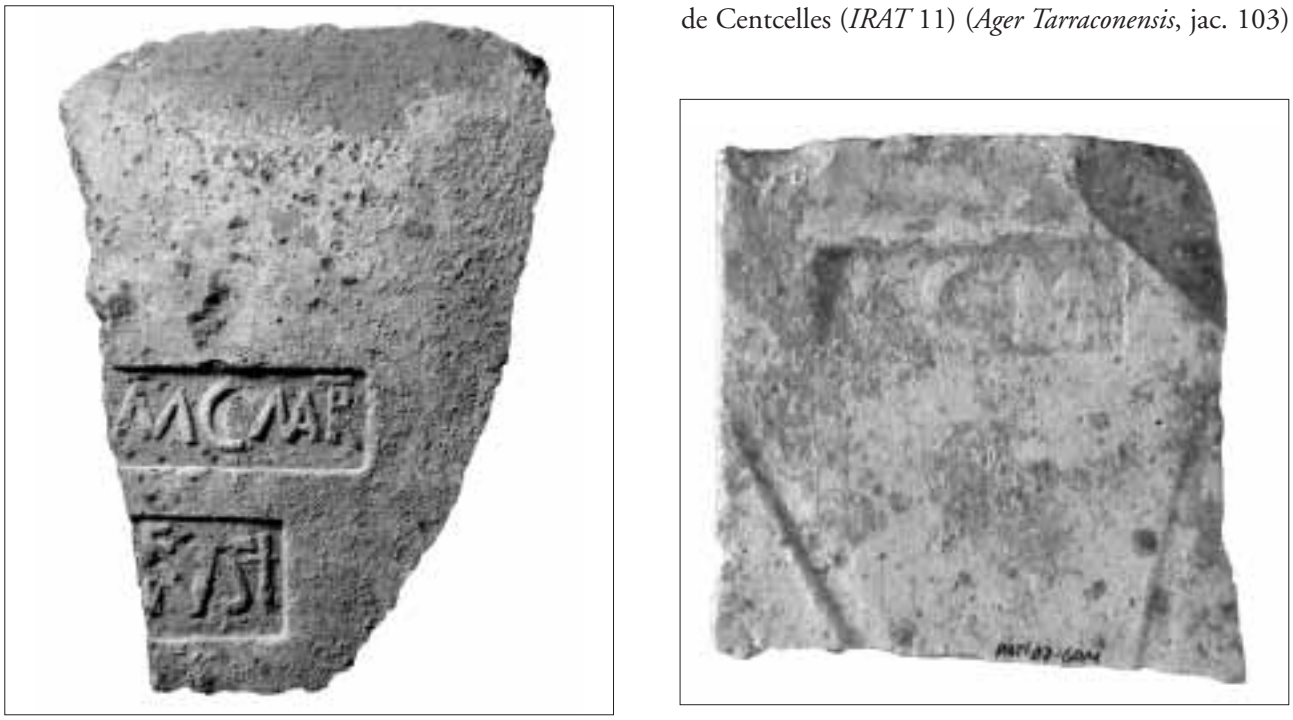

FIGURA 7. Dos segells atribuïbles als *Clodii Martiales*: MCMART i LCM. Fotos: P. Berni.

7. Piero Berni és l'autor de l'estudi d'aquest tipus de material a les *IRAT* (Berni 2010), i li volem agrair l'ajut donat per a la correcta lectura d'aquestes marques.

8. Tot i que només s'hi han trobat materials en superfície, amb nombrosa ceràmica i material constructiu (*signinum*, *tegulae* i plaques de marbre), és possible proposar-ne una cronologia inicial en època altimperial, amb una cronologia final baiximperial.

Figura 8. *a*) Pedestal de *M. Clodius Martialis*. Foto: MNAT / G. Jové. *b*) Sarcòfag de *Q. Clodius Evangelus.* Fotos: D. Gorostidi.

(fig. 9). Hernández Sanahuja diu que va ser descobert el 1858 «en unas excavaciones practicadas entre estas ruínas […]. La lápida antedicha fue recogida por el propietario actual de este predio rústico, y existe depositada en el Museo, con el núm. 65» (Hernández Sanahuja 1888, 68). Això el va portar a proposar que hagués estat construïda per aquest personatge. En canvi, en altres escrits situa la troballa l'any següent, el 1859. Aquell any Centcelles fou comprada pel notari tarragoní Antoni Soler, que hi va fer certes transformacions orientades a adequar les terres al conreu que van significar també l'enderroc d'alguns murs antics.[9] Probablement fou en el decurs d'aquests treballs que es trobà el pedestal que seguidament fou traslladat al Museu, tot i que la propietat continuà essent del notari Soler, membre actiu de la Societat Arqueològica.[10]

El fet que la làpida estigués soterrada indica que probablement el seu origen era el mateix jaciment,[11] i que si va ser portada aquí procedent de Tarragona, en tot cas no ho va ser a mitjan segle xix, ja que Hernández ho hauria esmentat.

La vil·la de Centcelles estava situada en un indret de valor excepcional, per la seva proximitat al riu Francolí, al costat del pas de la via romana *de Italia in Hispanias*, i sobre terres de gran potencial agrícola. Segons les diferents fases identificades arqueològicament, l'origen de Centcelles es podria relacionar amb un assentament rural d'època tardorepublicana, del qual no en coneixem res. Poc abans d'època de Claudi es va construir la primera gran estructura, que s'ha qualificat de vil·la rústica perquè se'n coneix solament un sector de magatzem de *dolia* i poques estances més.

L'edifici altimperial ocupa una superfície d'uns 5.000 metres quadrats amb parets de morter de calç i una àrea de *dolia.*[12] Les restes d'un edifici han estat interpretades com a zona d'habitatge, amb paviments d'*opus spicatum* i d'*opus signinum* i parets pintades de colors. Tot plegat podria indicar una àrea de produc-

9. Abans, però, el mateix Hernández Sanahuja aixecà un plànol de totes les restes que desgraciadament està avui perdut (Hernández Sanahuja 1888, 70).

10. Aquest tema ha estat tractat més a fons per Jaume Massó (Massó 1999), a qui remetem qualsevol lector que vulgui ampliar la informació sobre aquest assumpte encara no resolt del tot.

11. Així, Alföldy al recent volum de *CIL* II^2/14, 2283: «Titulus fortasse Tarracone Centcelles translatus est, at probabilius videtur monumentum in villa familiae Centcelles exstructa positum esse.»

12. Cal destacar la troballa de forns de ferro, així com la gran zona d'emmagatzematge amb *dolia*, que, si se'n restitueix la grandària, adquireix una capacitat de collita molt considerable.

Figura 9. Pedestal de *M. Fulvius Musaeus.* Foto: MNAT / G. Jové.

ció de la vil·la, que es data en conjunt en un moment poc anterior al principat de Claudi. Finalment, la vil·la en la seva fase tardoantiga, amb la memorable cúpula musiva amb les escenes bíbliques i de cacera, probablement va ser propietat d'un alt càrrec (*IRAT* 52).[13]

Atès que el pedestal es data en època flàvia, es pot deduir que en aquest moment el propietari de la villa de Centcelles va ser *Fulvius Musaeus*, un important personatge de l'època, emparentat amb una de les famílies més destacades del moment, la parella de *flamines* provincials *C. Vibius Latro* i *Fulvia Celera* (*RIT* 312 = *IRAT* 93).

5. Mausoleus de L. Bennius Primigenius *i d'un senador desconegut. Vil·la de Mas Sardà*

Dues importants inscripcions que han estat recuperades a l'entorn de la vil·la romana de Mas Sardà documenten dues famílies diferents: la d'un senador ignot, espòs de *Claudia Atiliana*, i la de *L. Bennius Primigenius* i *Quintia Procula*. En el cas de la primera inscripció, es tracta d'un fragment de placa monumental, pertanyent a un mausoleu de grans dimensions, que documenta un jove senador, del qual no ens ha arribat el nom, recordat per la seva esposa (*IRAT* 7) (*Ager Tarraconensis*, jac. 35) (fig. 10). La monumentalitat de la inscripció, datada del final del segle I o l'inici del II dC, tot i haver estat recuperada en posició secundària en la necròpolis tardana de Mas Sardà, devia procedir sens dubte d'un monument funerari proper al lloc on havia estat edificada la vil·la.

El segon epígraf, datat en època flàvia, documenta dos personatges privats: *L. Bennius Primigenius* i la seva esposa, *Quintia Procula*, la qual cosa significa un excel·lent indici per identificar un segon monument funerari a Mas Sardà (*IRAT* 19) (*Ager Tarraconensis*, jac. 36) (fig. 11). *Primigenius* va ser sens dubte un ric llibert, probablement ben relacionat amb els estaments públics. De fet, la seva dona *Quintia Procula* pot ser relacionada amb els *arcarii* funcionaris provincials (cf. Revilla 2000, 267 i nota 5) que, tot i ser de condició

Figura 10. Inscripció del senador ignot, recordat per la seva esposa *Claudia Atiliana.* Foto: MNAT / G. Jové.

13. Entre la segona meitat del segle II i la fi del III o inici del IV, va funcionar la segona vil·la, de la qual tampoc es coneix gran cosa. I al segle IV es va començar a construir la vil·la baiximperial. Segons Hauschild i Arbeiter (1993) era una típica vil·la de pòrtic, de planta rectangular allargada, amb un corredor porticat al front. Aquesta ala està presidida per la gran sala de la cúpula revestida de mosaics, flanquejada per la sala tetralobulada i la sala amb absis, a l'extrem oriental de les quals hi ha altres sales laterals, mentre que a l'extrem occidental hi ha un complex de banys. Tota aquesta ala fa uns 100 metres de llargada i uns 1.500 metres quadrats de superfície. Segons alguns autors, la gran sala amb cúpula de la darrera gran ampliació de la vil·la es va fer servir com a mausoleu de Constant, fill de Constantí el Gran, mort el 350, mentre que per altres es tracta d'una vil·la amb una gran sala de recepció amb cúpula decorada amb mosaics.

Figura ii. Inscripció de *L. Bennius Primigenius* i la seva esposa *Quintia Procula.* Foto: MNAT / G. Jové.

servil, gaudien d'un cert i reconegut prestigi per la seva pertinença al cos de funcionaris (Silvestrini 2005).

La vil·la de Mas Sardà es troba en un lloc estratègicament molt remarcable, vora la via *Tarraco-Ilerda* (*in Hispanias*), actualment en terrenys de la indústria química Dow Chemical Ibèrica, al sud-est de la Pobla de Mafumet. Una part de la vil·la, corresponent als banys, va ser excavada als anys setanta per Ll. Papiol. L'any 2006 es van fer noves excavacions en què es detectaren restes que pertanyen a dues fases constructives.

De la primera fase se n'identificaren unes estructures dedicades a la producció i emmagatzematge de vi, i també de gra. La seva datació se situa en època altimperial i l'abandonament es documenta cap a la meitat o el final del segle II. La segona fase consisteix en una reocupació del baix Imperi, quan la zona de magatzems i producció es converteix en una àrea d'hàbitat. S'ha atribuït a la primera fase de la vil·la un monument funerari de grans dimensions (no localitzat *in situ*) que devia estar emplaçat als voltants de l'assentament, i que va ser desmuntat per tal de reutilitzar les seves pedres en les construccions baiximperials. Entre les restes del monument recuperades hi ha carreus, dovelles i l'esmentada inscripció de *L. Bennius Primigenius*, la qual degué pertànyer a l'esmentat monument.

Un segon punt d'interès arqueològic és la necròpolis localitzada també a la partida de Mas Sardà, que molt probablement corresponia a la vil·la del mateix nom. Aquesta necròpolis s'excavà els anys setanta i hi aparegueren una dotzena d'enterraments datats en el baix Imperi, on la inscripció del senador ignot es va trobar reaprofitada en una tomba d'època baiximperial.

Atesa la coincidència cronològica, tot i que no tenim més dades, si tant uns, els *Bennii*, com els altres, el desconegut senador i la seva esposa *Claudia Atiliana*, van coincidir en el mateix indret per edificar els seus respectius monuments funeraris, potser cal pensar que tenien algun tipus de relació familiar i que els terrenys eren comuns. En aquest cas, es planteja la possibilitat que, potser, el jove senador desconegut hagués estat un *Bennius*. Els índexs prosopogràfics només recullen un senador d'aquesta família, *L. Bennius L. f. Felix Minicianus*, que va ser *XVvir sacris faciundis* els anys 1-3 dC.[14] Tot i que no és possible vincular aquest personatge amb els *Bennii* tarraconenses atès el salt de quasi un segle de diferència, queda oberta la qüestió d'un possible vincle dels *Bennii* tarragonins amb el senador romà, el personatge més prestigiós amb diferència de tots els membres documentats d'aquesta família.[15] En cas que la proposta es pogués provar, es podria reconèixer un *fundus Benniorum*, on es devien aixecar sengles monuments funeraris, ben visibles per als vianants del camí cap a *Tarraco*.

*6. Placa d'*Ingenuus *i* Amoena *i pedestal dels* Calarii. *Vil·la del Vilar de Reus*

De la vil·la del Vilar, al nord-est de Reus, procedeixen dues inscripcions dels segles I i II, respectivament (*Ager Tarraconensis*, jac. 94). La primera és un fragment d'una làpida funerària de marbre probablement d'un matrimoni de lliberts (*IRAT* 37). La segona ins-

14. *RE Suppl.* 14 (1974) 75, *s.v. Bennius* 2; Rüpke, *Fasti Sacerdotum* III, 164.

15. Curiosament els *Bennii* es documenten en general molt poc, principalment a Roma, i a *Hispania* ho fan només a *Tarraco* (dos casos) i un a *Carthago Nova* (cf. Abascal 1994, 96) per a un magistrat monetal del temps d'Agripa, del qual s'ha proposat un origen africà (Haley 1991, 47 i nota 216). D'altra banda, està documentada a *Tarraco* la marca sobre teula *Cn. Ben* (*CIL* II, 4967, 4), localitzada també a Empúries i, més recentment, a la vil·la romana del Vilarenc (Calafell, Baix Penedès), de cronologia possiblement augustal (cf. Revilla 1995, 130-131 i nota 506), que podria estar relacionada amb una producció de material constructiu d'aquests *Bennii* al territori.

cripció és un pedestal d'estàtua de pedra calcària grisa dedicat a *Calaria Liciniana* (*IRAT* 21).

La inscripció més antiga és un fragment de placa funerària que documenta la presència d'una parella. A partir de la fórmula onomàstica, on s'inclou la menció a la tribu *Pollia*, pròpia del nord d'Itàlia, i la presència del *praenomen Statius*, de connotacions també itàliques (Salomies 1987, 90), és possible plantejar que *Ingennus* podria haver estat un immigrant establert a *Tarraco*, potser de les primeres generacions després de la fundació de la colònia, per la qual cosa la presència de la inscripció, que devia estar col·locada en el monument funerari familiar, permet suposar que la seva propietat era allí. Probablement aquest establiment rural va romandre en el temps i en un moment del segle II dC va passar a ser propietat dels *Calarii*, segons es pot deduir de la troballa en aquesta zona del pedestal dedicat a *Calaria Liciniana* pel seu promès, *L. Lutatius*, trobat el 1854 també a la partida del Vilar (*IRAT* 21).

El 1879, el propietari dels terrenys va recollir diversos materials arqueològics (làpida, sarcòfag, escultures, ceràmica) i un tresoret de 119 monedes que va ser comprat per Hernández Sanahuja. Posteriorment, a principis del segle XX, es portaren a terme diverses campanyes d'excavació (Massó 2003*a*, 59-60). Actualment la zona està urbanitzada i no hi queda constància dels vestigis romans. Les troballes antigues fan pensar en l'existència d'una vil·la romana, en la qual s'ha reconegut l'existència d'una terrisseria i d'una àrea de necròpolis. Els materials arqueològics proporcionen una cronologia entre l'inici del segle I i els segles VI-VII dC.

Aquest és un cas on l'evidència epigràfica testimonia la continuïtat d'ús d'un *fundus* identificada a la partida del Vilar de Reus al llarg almenys de dos segles. L'elecció d'un pedestal s'adiu amb l'ambient de la *pars urbana* d'una vil·la, mentre que la placa funerària probablement estigué encastada en un monument funerari en una àrea de necròpolis, propera a la residència.

7. Grafits de Statutus. *Vil·la dels Antigons*

La troballa d'una sèrie de grafits amb el nom *Statutus* en vasos d'ús quotidià permet formular una hipòtesi sobre el propietari d'aquesta luxosa vil·la a l'inici del segle III (*IRAT* 109).[16]

El jaciment se situa a l'extrem sud-oriental del terme municipal de Reus, a prop de la Canonja[17] (*Ager Tarraconensis*, jac. 66). Les restes permeten situar l'àrea residencial a la part central del jaciment, on s'han localitzat restes d'algunes habitacions amb paviments d'*opus testaceum* i *opus signinum*. També s'han trobat materials que suggereixen l'existència d'una àrea termal, així com marbres d'importació i tessel·les, indicis clars de l'existència d'edificis luxosos, fins i tot d'un nimfeu decorat amb un vistós programa estatuari.[18] Al sud del jaciment s'identificà un gran abocador que es data a l'inici del III, que es correspon amb la data del nimfeu que, com també indica la presència d'estàtues, correspon al període de màxima esplendor de la vil·la. Les restes corresponen, doncs, a una vil·la romana, amb una cronologia inicial del jaciment del segle II aC; per bé que no sabem quan va esdevenir una vil·la, ja ho era en el segle III, car el nimfeu i les escultures ho confirmen.

Del material ceràmic d'aquest jaciment, procedent en la seva major part de l'abocador del segle III, cal assenyalar el conjunt de grafits *post cocturam* en ceràmica que documenten diversos noms personals, entre els quals destaca el de *Statutus* (fig. 12).[19] A partir de l'excepcionalitat d'aquest cognom a *Hispania*, es proposa, com a hipòtesi, la seva identificació amb *Iulius Statutus*, un important joier actiu a la *Tarraco* del segle III dC, conegut gràcies a una llarga inscripció funerària en vers sobre un pedestal recuperat a la necròpolis paleocristiana, on queda el testimoni de la seva vida i de la seva activitat com a comerciant d'or i joier (*RIT* 447).[20]

FIGURA 12. Grafit de *Statutus.* Foto: D. Gorostidi.

16. Cf. Gorostidi a Járrega i Prevosti (en premsa).

17. Sobre la vil·la dels Antigons, cf. Járrega i Prevosti en premsa.

18. El gran nimfeu estava decorat amb escultures de marbre, entre les quals destaquen un Bacus i el cap d'un jove sàtir (del segle II) i una Cíbele (de començament del III). Cf. Koppel en premsa.

19. Quant a la resta dels noms recuperats en els grafits, *Zosimus* (*IRAT* 110) i un no tan clar *Fur* (*IRAT* 101), no és possible associar-los amb cap personatge conegut de la zona de *Tarraco* (*IRAT* 110 i 101).

20. A la mateixa necròpolis es va recuperar una *cupa* destinada a la seva esposa, *Porcia Corinthides* (*RIT* 646), fet que corrobora la importància social de l'individu.

8.* Dolium *de* L. f. M. n. Met(ellus?). *Vil·la de la Burguera

En el camp de *dolia* localitzat a la vil·la romana de la Burguera (*Ager Tarraconensis*, jac. 174) va ser recuperat un fragment amb una inscripció realitzada *post cocturam* (*IRAT* 56), amb lletres de molt bona factura paleogràfica (fig. 13). La lectura, de difícil interpretació, reconeix una fórmula onomàstica amb part de la filiació i inici del *cognomen* d'un personatge, el gentilici del qual ens és, però, desconegut. L'absència del prenom i del gentilici, deixant només el cognom precedit de la filiació (pare i avi), pot justificar-se per un context privat, ja que es devia tractar d'un *dolium* particular enmig d'un camp de *dolia* probablement de propietat comuna de la mateixa família.

El jaciment es trobava al nord del nucli de Salou, en l'actual Hotel Villa Romana. Es tractava d'un important jaciment rural, amb les primeres estructures documentades en el segle I aC, per bé que amb ceràmiques del segle II aC, i perduració fins als segles VII-VIII. Es documenta com a vil·la entre el principat de Tiberi i els segles V o VI.

Les excavacions van detectar diverses fases constructives. En la fase II, datable en època de Tiberi, es va construir una vil·la de característiques plenament romanes, amb murs d'*opus caementicium*, el magatzem de *dolia* entre els quals hi ha l'inscrit, i una àrea amb tres dipòsits al seu costat. Es calcula en un centenar el nombre de *dolia*, i la seva cronologia, doncs, se situa entre Tiberi i el final del segle II.

En conseqüència, es pot sobreentendre que la vil·la i la seva producció pertanyien a la mateixa família de *Met(ellus?),* el nom de la qual, però, queda en l'anonimat. La inscripció exclou la possibilitat que el personatge hagués estat el propietari de tot el complex (ja que no tindria la necessitat de posar el seu nom en un determinat *dolium*). El nom podria indicar només el dret d'aquest personatge en concret de la família sobre una part de la producció de la *cella* (presumiblement *vinaria*). Finalment, la bona qualitat de les lletres permet situar aquesta inscripció en el segle I dC, en època de Tiberi, en coincidència amb la creació del camp de *dolia*.

FIGURA 13. Inscripció d'un *Met(ellus?).* Foto: J. M. Macias.

9. Àmfores de* Sextus Domitius *i* Philodamus. *Vil·la de la Canaleta

La troballa de segells sobre àmfora Oberaden 74 amb el nom de *Sextus Domitius* (*IRAT* 140) al jaciment de la Canaleta (*Ager Tarraconensis*, jac. 143) ha permès identificar aquest lloc com a centre productor d'àmfores i altres materials ceràmics propietat de la coneguda *gens Domitia*.

La vil·la, parcialment excavada, es troba actualment en el casc urbà de Vila-seca. Es data provisionalment entre la meitat del segle I aC i la meitat de l'I dC, per bé que amb perduracions puntuals fins al segle II.[21] La presència de ceràmiques campanianes A, així com d'àmfores itàliques Dressel 1A i 1B, fa pensar en un establiment rural precedent a la vil·la. Entre les estructures, destaquen els forns de ceràmica pertanyents a una instal·lació de terrissaire d'entre el 50 aC i el 50 dC. S'ha comprovat la fabricació d'àmfores amb els segells SEX·DOMITI i PHILODAMVS (fig. 14).

L'activitat de *Sextus Domitius* se centra en època d'August i està associada tant al jaciment de l'Aumedina (Tivissa) (Revilla 1995, 165-167) com al de la Canaleta (Gebellí 2007, 166-167, 183). Segons Miró, els *Domitii* de l'Aumedina –i per tant també els de la Canaleta– podrien estar relacionats amb la *gens Domitia*, sigui la branca dels *Ahenobarbi* com la dels *Calvinii*, que tingueren possessions a Tarragona i potser

FIGURA 14. Segells de *Sextus Domitius* i *Philodamus*. Foto: R. Járrega.

21. Cf. Gebellí 2007; Gebellí i Járrega 2011.

estaven en relació amb *Dertosa* (Miró 1988).[22] Pel que fa al segell *Philodamus* (*IRAT* 143), deu tractar-se d'un individu lligat a la producció artesanal de la terrisseria de la Canaleta, potser un dels *officinatores* que fabricaven àmfores per a *Sextus Domitius* en època d'August.

Inscripcions localitzades a la rodalia de jaciments[23]

10. Pedestal de* C. Apronius Secundus. *Vil·la de la Font de l'Astor

Una de les inscripcions més interessants trobada en aquesta part del camp de Tarragona és el pedestal, malauradament perdut, que el jove senador *M. Fabius Priscus* dedica al seu amic *C. Apronius Secundus* (*IRAT* 5) (*Ager Tarraconensis*, jac. 25) (fig. 15). El text recull vistosament el seu *cursus honorum* en contrast amb la mancança de qualsevol indicació de la condició de l'homenatjat, que apareix en posició clarament secundària. Aquesta fórmula és inversa a la que normalment es troba en altres epígrafs honorífics, on el destinatari destaca per la seva posició en primer lloc. Això és degut al fet de la importància del senador en relació amb *Apronius*, que apareix com un simple particular, cosa que ens confirma la destinació del pedestal a un àmbit privat. Segurament va treure més profit d'exhibir davant els seus convidats la seva amistat amb *Fabius Priscus*, que, a més a més, va ser partidari de Galba l'any del seu alçament contra Neró precisament a la *Tarraconensis* (Syme 1982, 469). La seva pertinença al cercle de Galba degué suposar al jove senador un notori ascens en la seva carrera l'any 68 dC.

La *gens Apronia* és poc present a la zona catalana i només a *Tarraco* està representada per un sol personatge, a més de l'esmentat *Secundus*. Es tracta d'*Apronia L. f. Iusta*, l'esposa del senador *Q. Gargilius Macer* localitzat a la vil·la Ceratònia (cf. supra n. 1). Tampoc és massa freqüent *Apronianus*, el *cognomen* derivat, només conegut a la ciutat en dos únics casos més: l'epitafi de l'esposa d'un soldat *hastatus*, *L. Publicius Apronianus* (*RIT* 176), que va arribar a ser *primipilaris* i patró del municipi de *Ricina* en el Picè (cf. *CIL* IX, 5842) i l'important personatge *L. Minicius Apronianus* localitzat a la vil·la de Repsol Química (cf. supra n. 2). En conseqüència, és possible ubicar aquest *C. Apronius Secundus* en un ambient molt relacionat amb les altes esferes del govern de la ciutat: per una banda, li dedica un pedestal un amic seu, jove senador, de carrera prometedora, i per l'altra, els *Apronii* també tenen relació amb l'*ordo senatorius*, tant *Apronia Iusta* com *Minicius Apronianus*.

Finalment, l'absència de fórmules de caràcter públic confirma la destinació de l'estàtua a un ambient privat i que *Secundus* probablement era viu en el moment de la seva dedicació. És possible, per tant, que aquest monument decorés la vil·la de *Secundus*, no pas la del senador, del qual podria haver estat un amic i que li podria haver concedit l'honor també a títol privat (cf. Melchor 2003).

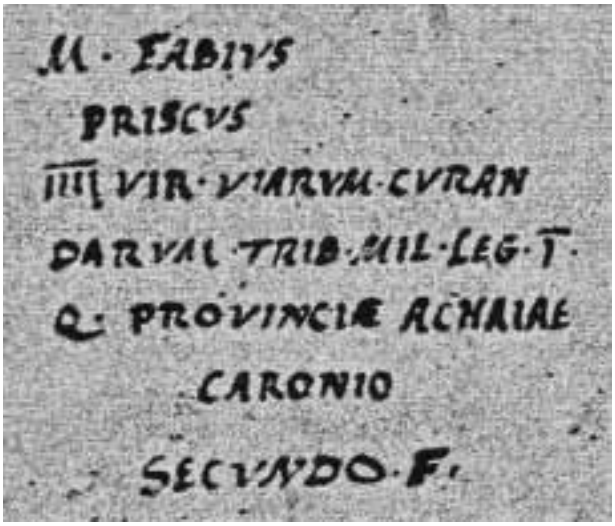

Figura 15. Pedestal de *C. Apronius Secundus* (segons el manuscrit de Pons d'Icart, gentilesa de G. Alföldy).

El punt de troballa del pedestal ha estat objecte d'una sèrie de confusions que han estat hàbilment aclarides per Jaume Massó (Massó 1997, 35). El primer a esmentar la inscripció fou Lluís Pons d'Icart, que diu que es trobava a la «Font del Stor» en el seu manuscrit.[24] A partir d'aquí, alguns autors del mateix segle xvi la situen «apud puteum» (Strada) o «extra Tarraconem ad fontem» (Schottus), la qual cosa ha portat alguns autors a situar-la als suburbis de la ciutat. Tot i això, altres autors antics recullen la ubicació correcta; Povillon («a la font del Stor»), Escolano («apud fontem de Stor») i Finestres («prope Villalongam»). Precisament aquest últim és qui permet ubicar la Font de l'Astor en el terme de Vilallonga (fig. 16).

L'antic terme de la Font de l'Astor se situa al nord-oest de Vilallonga, i la toponímia actual conserva el nom. Està documentat almenys des del segle xiii i era una quadra del Paborde de Tarragona que l'arrendava o la donava en emfiteusi, i després de l'extinció d'aquesta dignitat el 1410, passà a l'arquebisbe. El 1399 la Font de l'Astor tenia cinc focs, i al segle xviii el mas principal passà a la família Serra de Valls, amb què va adoptar el nom de Mas de Serra, encara avui existent. La Font de l'Astor estava envoltada per altres termes que eren també de l'arquebisbe: el Carxol i el Cogoll Roig, situats al nord i també documentats des

22. Un cas semblant seria el dels *Clodii*, documentats a diferents vil·les i terrisseries de la zona de Reus i Riudoms (cf. supra n. 3).

23. Les inscripcions aïllades no associables a cap jaciment també han estat descartades (*IRAT* 50), així com les localitzades al territori procedents de la ciutat (con les de Castell de Masricart, Vilafortuny, Torre Vella, Mas d'en Pons, etc. Cf. *IRAT* 84-97).

24. *Epigrammata Antiquae Urbis Tarraconensis*, compilat cap als anys 1560-1578.

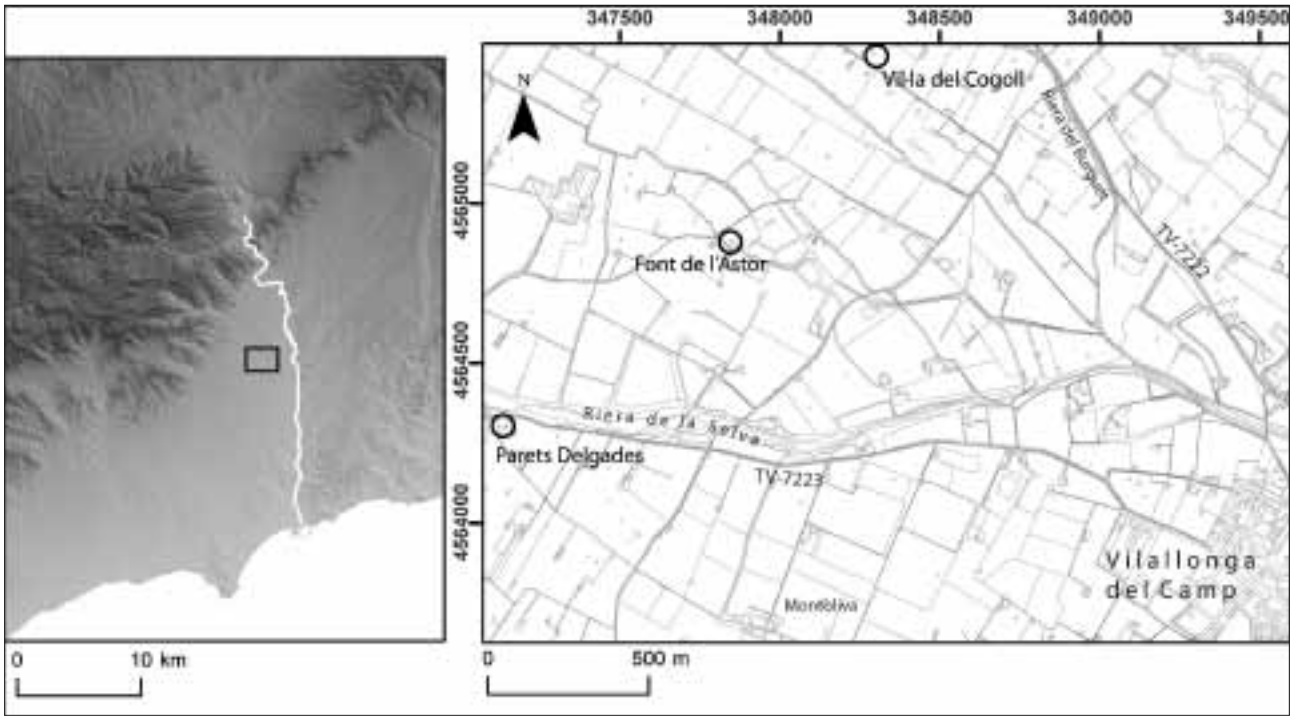

Figura 16. Mapa de situació de les vil·les romanes entorn de la Font de l'Astor.

d'època medieval; i Montoliva, al sud de la riera de la Selva. Precisament consta que la torre de Montoliva era, l'any 1452, de l'honorable Joan Icart, militar de la ciutat de Tarragona, i el 1462 del seu fill Guerau, tot i que després la construcció s'enrunà i Montoliva va quedar agregat al Mas d'en Maymó en temps del nostre epigrafista Pons d'Icart, potser emparentat amb aquells que cent anys abans havien posseït el terme de Montoliva. El 1846 el terme de la Font de l'Astor fou repartit entre els municipis de Vilallonga i la Selva del Camp (Pié 1984, 188, 665-671).

Malgrat que hom ha publicat que el Mas de Serra «ocupa els fonaments d'una antiquíssima vil·la romana» (Camps i Català 1973, 180), pels voltants del mas no se n'aprecia cap indici. La Font de l'Astor s'ubica entre dues grans vil·les romanes i és necessari valorar la possibilitat que el pedestal de *C. Apronius Secundus* procedís d'alguna d'aquestes. Al sud i a poca distància del mas hi ha la vil·la de Parets Delgades, sota l'ermita medieval del mateix nom. Aquesta, però, és fora del terme, separada per la riera de la Selva. A més, si s'hagués conservat allí, lògicament Pons d'Icart l'hauria ubicat a la mateixa ermita. Una segona possibilitat és que s'hagués trobat immediatament al nord del terme, on hi ha la vil·la romana del Cogoll, de la qual queden notables restes. Aquesta vil·la està situada en els antics termes del Cogoll Roig i/o del Carxol. Ambdós estan ben documentats des del segle xiii, i per això creiem que si Pons d'Icart hagués volgut situar la inscripció en aquest lloc precís no hauria esmentat la Font de l'Astor.

Queda una tercera possibilitat, que és l'existència d'una vil·la romana desconeguda en el terme de la Font de l'Astor. Com hem dit, no pot ser el Mas de Serra, on no hi ha restes. Conscients d'aquest problema, hem cercat pels camps que envolten la font, en una àrea d'uns 135.000 metres quadrats entre el camí de Reus a Valls i el camí del Terme de la Font, sense cap resultat positiu, tot i que la recent construcció de grans basses podria haver malmès restes. O també poden ser en alguna zona no visitada per nosaltres. Cal suposar que la vil·la de *C. Apronius Secundus* era dins el terme, en un lloc actualment desconegut, ja que el lloc exacte de la troballa es desconeix i la mateixa inscripció està perduda.

Per últim, també cal contemplar la possibilitat que en temps anteriors a Pons d'Icart aquest pedestal hagués estat traslladat d'alguna de les dues vil·les que hem esmentat per ser reutilitzat al mateix Mas de Serra o qualsevol altre dels que integraven el terme.

11. Pedestal de Furius Montanus. *Vil·la de la Llosa (?)*

La troballa d'un petit pedestal funerari del segle ii dedicat a *P. Furius Montanus* entre els fonaments del convent dels Agustins, a Cambrils, confirma la seva pertinença a la zona (*IRAT* 27) (*Ager Tarraconensis*, jac. 201) (fig. 17). Atès el seu caràcter funerari, és lícit pensar que probablement estava situat a la vora de la via Augusta al seu pas per sota del casc antic del poble (Massó 1990, 49) i, en conseqüència, que el personatge va ser enterrat en uns terrenys de la seva propietat o de la seva família, en els qual devia trobar-se la vil·la. Cal destacar que malgrat l'absència de dades sobre el *cursus* públic del personatge, la seva importància aflora a través de la seva relació amb els *Numisii* de Tàrraco, ja que la seva dona *Numisia Victorina* era la germana

Figura 17. Inscripció de *P. Furius Montanus*. Foto: D. Gorostidi.

del *flamen* provincial *L. Numisius Montanus* (*RIT* 349; Mayer-Rodà 1988; sobre els *Numisii* a *Tarraco*, cf. López Vilar 1999).

A la rodalia es troba la important vil·la de la Llosa, la qual presenta una fase monumental del segle II dC, datació que correspon a l'època en què van viure *Montanus* i *Numisia*. A més d'allí procedeix un fragment de *terra sigillata* hispànica esgrafiat amb el text NENISI (*IRAT* 105), que potser podria ser interpretat com una forma de *Numisi*. Quedaria oberta la possibilitat, doncs, d'atribuir la inscripció a una hipotètica necròpolis altimperial lligada a aquesta vil·la, potser situada a peu de la via Augusta, que passa 400 metres al nord.

De totes maneres, el terme de Cambrils és especialment ric en jaciments romans, i a més de la Llosa hi ha sis altres jaciments relativament a prop del convent dels Agustins: els Antigons, Carretera de Montbrió (als peus de l'ermita de la Mare de Déu del Camí), Hostal Don Juan, Mas Rovira, CEIP Cambrils i lo Regueral. Alguns presenten elements luxosos que fan pensar en una vil·la: tessel·les de mosaic i estucs pintats a l'Hostal Don Juan i marbre de Santa Tecla al Mas Rovira. Els dos ara esmentats i el CEIP Cambrils presenten també àrees de necròpolis. Per tant, resulta difícil fer cap hipòtesi sobre l'origen de la inscripció, que podria haver estat lligada a qualsevol dels jaciments esmentats. Caldrà esperar noves troballes a la vil·la de la Llosa, a veure si nous grafits sobre ceràmica donen més pistes al respecte.

12. Pedestal eqüestre de L. Aelius Polycletus *(la Canonja)*

La troballa recent d'un pedestal eqüestre, dedicat per la seva mare al jove decurió de la colònia *L. Aelius Polycletus*, ha permès proposar la existència d'una important vil·la als encontorns de la Canonja (*IRAT* 10). L'elecció d'un monument funerari tan prominent com és el cas d'una estàtua eqüestre permet suposar que la família devia ser de certa importància, i també, en conseqüència, la vil·la que decorava.

El pedestal va ser recuperat a la partida de Miralbó, en un punt situat a uns 300 metres al nord del poble, a poca distància d'una torre circular d'època moderna (Massó 2003*b*). Va trobar-se en un camp d'oliveres, abocat allí procedent probablement d'una obra propera –presumiblement de la Canonja–. Antigament havia estat asserrat longitudinalment i reaprofitat com a brancal de porta d'una antiga casa. Probablement, en eixamplar la porta, els blocs de pedra van ser extrets i llençats als afores del poble, en el punt indicat. Si bé no es pot certificar la seva procedència per manca de més informació, hem de creure que el més probable és que procedeixi d'alguna vella casa de la Canonja o de Masricart, ja que les pedres van ser abocades en un camp als afores, sense que s'hi trobés més runa associada.

Evidentment desconeixem on era el pedestal abans del seu reaprofitament. Cal suposar que en un primer moment devia ser trobat en alguna de les vil·les del voltant. En aquest sentit podríem tenir en compte una hipotètica relació amb alguna de les grans vil·les dels voltants, especialment els Antigons (a 1 quilòmetre). També podria plantejar-se la vil·la de la Boella (a 1,5 quilòmetres), tot i que en aquest cas ho veiem més difícil, ja que seria més lògic que el pedestal hagués estat traslladat a la gran masia del mateix nom que hi ha al costat mateix.

L'absència de més càrrecs en el seu *cursus*, així com l'apel·lació *dulcissimus*, fa pensar en la poca edat de *L. Aelius Polycletus*, fill d'un pròsper llibert, mort just encetada la seva carrera municipal, segons indica la sola menció del seu càrrec com a *decurio*.

A *Tarraco* es coneixen bastants membres de la *gens Aelia*, molts d'ells sense *praenomen*, i els que sí que en tenen són *Publii*. Per tant, aquesta branca dels *Aelii* amb *praenomen Lucius,* i dels quals només coneixem *Polycletus*, devien haver aconseguit una bona posició social, tal com indica la seva inclusió en l'*ordo decurionum* sent encara jove, cosa que pressuposa la gran fortuna acumulada pels pares. En aquest sentit, hi ha la possibilitat que el pare de *Polycletus* hagués estat un llibert de Luci Ver en els anys 138-161 dC, just abans d'arribar al tron, quan encara era *L. Aelius Aurelius Commodus* (cf. Weaver 1972, núm. 1442), de la matei-

xa manera que els altres dos, *P. Aelii* de Tàrraco, *Victor* (*RIT* 31) i *Successus* (*RIT* 242), ho van ser dels emperadors següents (cf. Weaver 1972, núm. 1787 i 2425).

13. Pedestal de* Sulpicia Calagurritana *(Constantí)

Al centre de Constantí va ser recuperat un gran pedestal de llisós, amb marques d'haver estat reutilitzat com a contrapès de premsa (*Ager Tarraconensis*, jac. 106). Documenta una família, la matrona de la qual és *Sulpicia*, oriünda de la ciutat de *Calagurris* (*IRAT* 33), a qui el dediquen els altres dos membres de la família, el seu espòs *M. Vetilius Aelianus* i la seva filla *Sulpicia Aeliana*. El fet que la filla porti el gentilici de la mare i només el cognom del pare probablement es deu al prestigi més gran de la branca familiar materna respecte als *Vetilii* –dels quals a tota *Hispania* només se'n coneixen dos personatges, aquest (cf. Abascal 1994, 246) i un altre a *Saguntum* (*CIL* II^2/14, 488).

Des del segle XVI la inscripció dels *Sulpicii* està documentada a Constantí gràcies a l'esment que en fa l'*Anonymus Tarraconensis* (Massó 2002). El retrobament de la inscripció de *Sulpicia* a mitjan segle XX entre els fonaments d'una casa del poble de Constantí, al carrer Major, 55, on encara es conserva, confirma la seva pertinença a una vil·la de la zona, malauradament no identificable. L'abundància de vil·les als voltants de Constantí dificulta la proposta d'un origen; Centcelles, Mas d'en Bosch, Mas dels Frares, Mas de Serapi, Sant Pol, Riudarenes…

Tot i ser nombrosos els *Sulpicii* a *Tarraco*, sembla que hi havia una tendència a indicar la seva *origo* en els textos, ja que, tal com indica la inscripció, aquesta matrona era oriünda de la ciutat de *Calagurris*, a diferència d'altres Sulpicis també presents a *Tarraco* i dels quals també ha quedat indicació de la seva procedència, com, per exemple, de *Faventia* (*RIT* 666), d'*Avobriga* (*RIT* 307) o de *Braccara Augusta*. En canvi, atès el seu gentilici, és possible proposar un origen forà per a *M. Vetilius*, potser itàlic (cf. índexs *EDCS* o *EDH*).

14. Ara de* Sulpicius Sabinus. *Vil·la de la Torre Bargallona o Mas del Xaranga

Una ara funerària recuperada a la partida del Mas del Bisbe (Cambrils) documenta *Sulpicius Sabinus*, un veterà de l'exèrcit oriünd de *Bracara Augusta*, i la seva família (*IRAT* 13) (*Ager Tarraconensis*, jac. 202). La inscripció estava encastada en uns dels angles de la Torre de la Guineu, construïda al segle XVI. Massó ja va indicar que aquesta ara devia estar en relació amb la via Augusta, que passava per aquest indret (Massó 1990, 51). El fet de trobar aquesta inscripció a Cambrils indica probablement la presència d'una necròpolis associada a una propietat de la família de *Sulpicius Sabinus*, que va exercir de *beneficiarius* a Tarragona. En conseqüència, és possible que *Sabinus* hagués rebut terres a *Tarraco* en la seva condició de veterà.

Hi ha dos jaciments bastant propers a la torre on es va trobar encastada la inscripció, i valorem el fet que podria provenir d'una àrea de necròpolis associada a algun d'ells (fig. 18). Només 350 metres al sud hi ha la vil·la del Mas del Xaranga, mai excavada, però que presenta materials que van des d'època republicana fins al baix Imperi. Entre aquests, cal

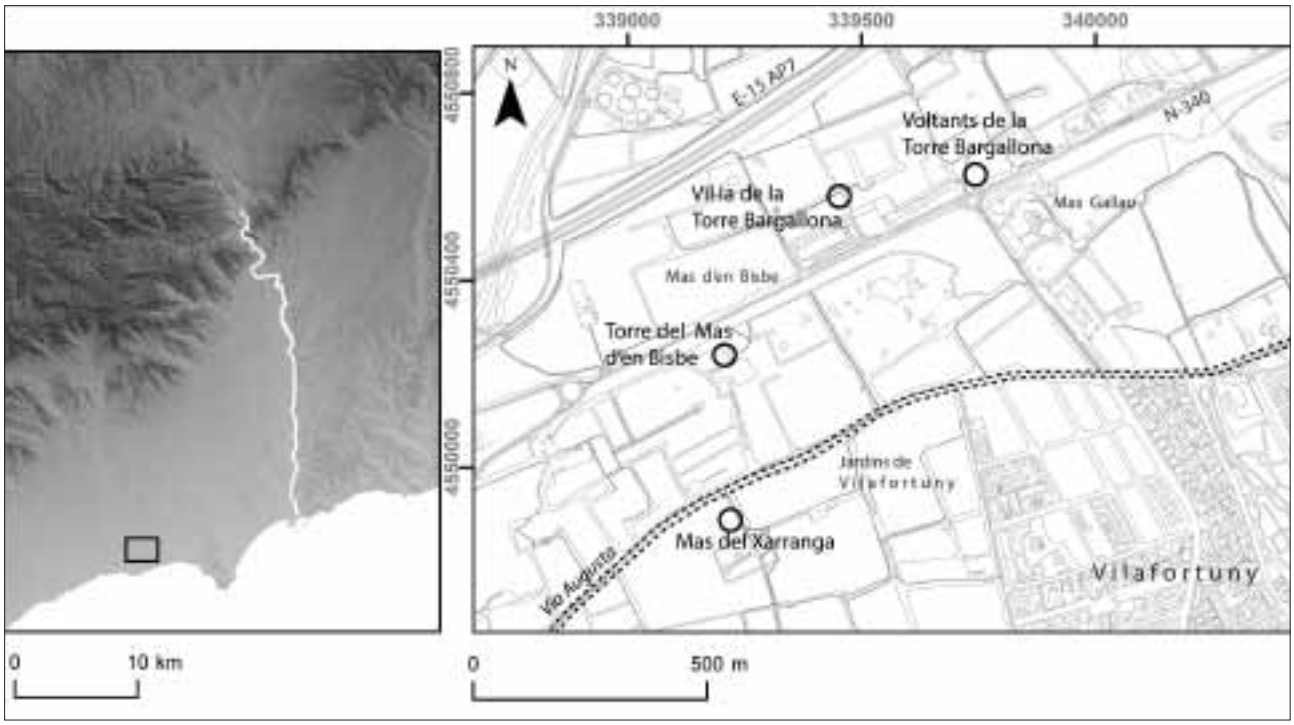

FIGURA 18. Mapa de situació de la Torre del Mas d'en Bisbe i jaciments propers.

esmentar alguns materials sumptuaris com tesel·les i estucs amb pintura mural. A 400 metres al nord-est de la torre hi ha el jaciment de la Torre Bargallona, un establiment rural datat entre l'època republicana i el segle III, excavat parcialment, i on s'han trobat estructures arquitectòniques i ceràmica diversa. Un altre jaciment que coneixem amb el nom de Voltants de la Torre Bargallona se situa 300 metres a l'est de l'anterior, i d'alguna manera podem considerar que el succeeix. Tot i que la seva cronologia és molt tardana (segles V-VII) i per tant no pot haver-hi relació amb la nostra inscripció, cal destacar que d'aquí procedeix un petit fragment de sarcòfag de marbre blanc amb motius figurats, encara inèdit, sens dubte d'importació, i que deu estar relacionat amb alguna de les vil·les tardoromanes properes.

VI. Conclusions. Panorama social dels propietaris

Com a síntesi de tot allò que s'ha exposat, s'ha elaborat una taula (taula 1) que recull el ventall social documentat.

Els textos epigràfics ens proporcionen una informació molt valuosa des del punt de vista de lligar algunes propietats a famílies preeminents ja conegudes per altres inscripcions. No és gens habitual trobar diversos documents que facin referència a una mateixa família, però la coincidència dels gentilicis en personatges vinculats, directament però també indirectament a una propietat, dóna una informació que convé considerar a l'hora d'entreveure relacions de parentiu. Seguidament passem a comentar breument els casos que ens han semblat més significatius (fig. 19).

Família dels *Apronii*

Un dels casos més clars és el dels *Apronii*. En efecte, es coneixen tres pedestals lligats a aquesta família procedents del territori, tots tres recuperats entorn de la via *in Hispanias*. El primer és el de la vil·la Ceratònia, el més proper a la ciutat, on s'esmenta a *Apronia Iusta*, l'esposa del senador *Q. Gargilius Macer Aufidianus* (n. 1). Seguint cap al nord i associat a la vil·la de Repsol Química hi ha el pedestal de *L. Minicius Apronianus* (n. 2). En aquest cas el gentilici permet establir una hipotètica relació amb els poderosos *Minicii* de *Barcino*, mentre que el *cognomen* assenyala un lligam amb els *Apronii*. Finalment, el pedestal recordat per Pons d'Icart a la Font de l'Astor, actualment perdut, fa referència a un *C. Apronius Secundus* que, si bé no té

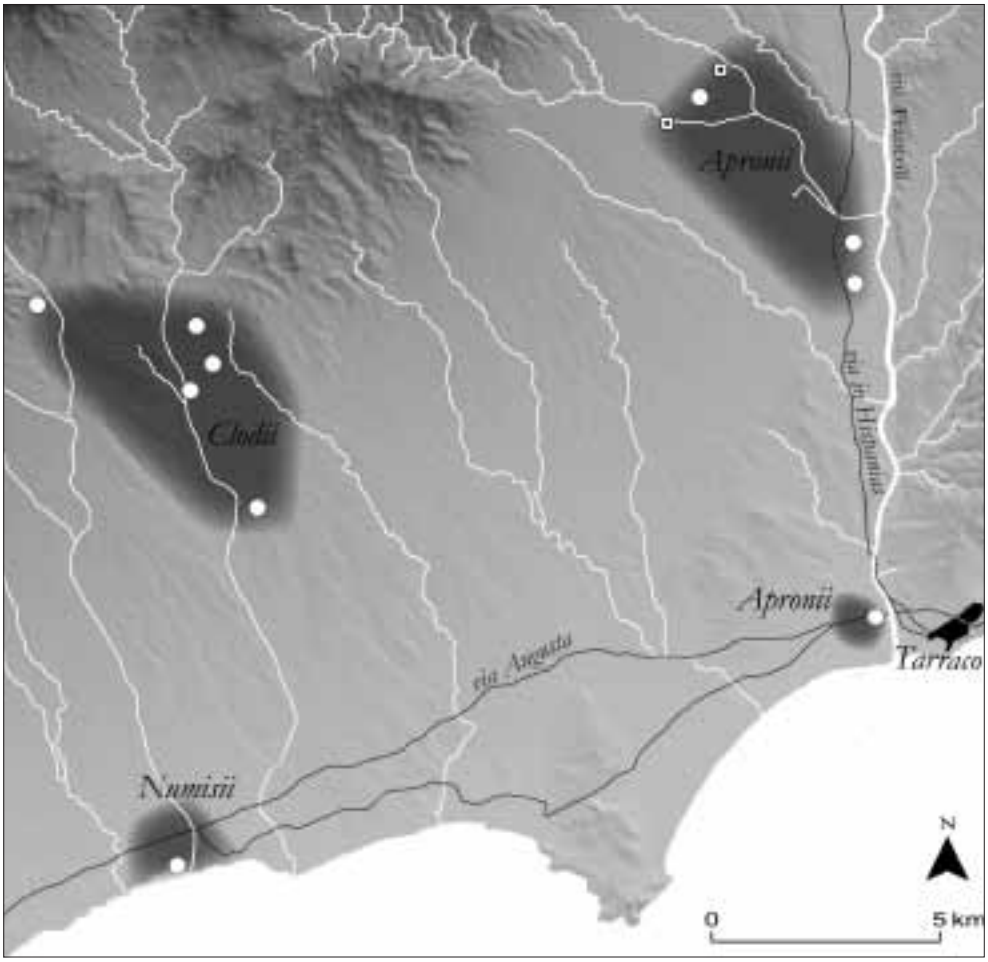

FIGURA 19. Mapa amb situació de les propietats dels *Apronii*, els *Clodii* i els *Numisii*.

Personatge	Posició social	Jaciment (vil·la)	Núm. de catàleg
Senadors			
Q. Gargilius Q. f. Macer Aufidianus	*Legatus iuridicus*	Ceratònia	1
[ignot]	Rang pretori	Mas Sardà	5
Cavallers			
M. Clodius Martialis	*IIvir(o) q(uaestori) flamin[i] / Aug(ustorum) praef(ecto) fab[r(um)] / praef(ecto) ins[ular(um)] / [Baliarum]*	Terrisseries del Baix Camp	3
L. Minicius L. f. Apronianus	*Aedilis, quaestor, IIvir et quinquennalis coloniae*	Repsol Química	2
Augustals			
M. Fulvius Musaeus	Sevir augustal	Centcelles	4
Militars			
Sulpicius Sabinus	Veterà *beneficiarius*	Torre Bargallona (?)	14
Comerciants i artesans			
Iulius Statutus (?)	*Aurifex*	Els Antigons	7
Philodamus	Terrisser (esclau)	Terrisseria de la Canaleta	9
Particulars			
L. Aelius Polycletus	Llibert	La Canonja	12
Apronia L. f. Iusta	Ingènua	Ceratònia	1
C. Apronius Secundus	Ingenu	Font de l'Astor	10
L. Bennius Primigenius	Llibert	Mas Sardà	5
Calaria Liciniana	Ingènua	Vilar de Reus	6
L. Calarius	Ingenu	Vilar de Reus	6
Claudia Atiliana	Ingènua	Mas Sardà	5
Q. Clodius Evangelus	Ingenu?	Parades de Sant Bartomeu	3
L. Clodius Martialis (?)	Ingenu	Terrisseries del Baix Camp	3
Sex. Domitius	Ingenu	Terrisseria de la Canaleta	9
P. Furius P. f. Montanus	Ingenu	La Llosa (?)	10
Numisia Victorina	Ingènua	La Llosa (?)	11
Quintia Procula	Ingènua?	Mas Sardà	5
Sulpicia Aeliana	Ingènua	Constantí	13
Sulpicia Calagurritana	Ingènua	Constantí	13
Sulpicia Celeriana	Ingènua	Torre Bargallona (?)	14
Sulpicius Fuscinus	Ingenu?	Torre Bargallona (?)	14
Sutoria Surilla	Ingènua?	Centcelles	4
M. Vetilius Aelianus	Ingenu	Constantí	13
(?) Amoena St. L.	Lliberta	Vilar de Reus	6
(?) Ingenuus	Ingenu	Vilar de Reus	6
(?) L. f. M. n. Met(ellus?)	Ingenu	La Burguera	8

Taula 1. Ventall social dels propietaris.

cap càrrec en el text, sí que és presentat com a amic del senador *M. Fabius Priscus* (n. 10).

Per tant, ens trobem davant personatges associats a la família dels *Apronii* pertanyents a l'orde senatorial o eqüestre, fins i tot ostentant càrrecs importants (*legatus iuridicus*, *IIvir quinquennalis*). En el cas de *Q. Gargilius Macer Aufidianus*, senador d'origen africà (cf. Alföldy 1978, 369-370; *CIL* II^2/14, 982), és possible que el terreny de la vil·la hagués estat propietat de la família de la mateixa *Apronia L. f. Iusta*, la qual podem pensar que devia ser oriünda de la mateixa *Tarraco*, com probablement *C. Apronius Secundus*. Per últim, no sabem quina relació hi tenia *L. Minicius Apronianus*, però creiem que el *cognomen* és en aquest sentit revelador d'una estreta relació de parentiu. Un altre element a considerar és el fet que, tot i que els *Apronii* són força escassos a *Tarraco*, els que hem documentat poguessin estar dins de l'òrbita del poder.[25] Aquesta situació ens confirma la suposició que molt probablement estigueren d'una manera o altra emparentats entre ells.

Tots tres personatges foren propietaris de *fundi* ubicats al llarg de la via cap a Lleida, que devien constituir importants residències agràries i de repòs temporal per als seus propietaris. Resulta força curiós que les vil·les situades en l'eix viari que es dirigeix cap a Lleida seguint la vall del riu Francolí concentrin les vil·les d'aquests personatges i d'altres pertanyents a altres famílies d'una elevada posició social, com poden ser els casos del sevir Augustal *M. Fulvius Musaeus* (n. 4) i del senador desconegut espòs de *Claudia Atiliana* (n. 5). O fins i tot de *L. Bennius Primigenius* (n. 5), el qual podria descendir o estar emparentat d'alguna manera amb el senador *L. Bennius Felix Minicianus*, com ja s'ha comentat. A més, cal considerar en aquest cas la darrera coincidència entre el seu *cognomen* i el gentilici de *L. Minicius Apronianus* de la vil·la contigua (n. 2).

Família dels *Clodii Martiales*

Canviant de banda, la identificació de la família dels *Clodii* es deu a la nova troballa d'un *dolium* segellat en les prospeccions del projecte *Ager Tarraconensis* i a la perspicàcia del nostre company Piero Berni, elements que, conjuntats amb l'epigrafia sobre pedra ja coneguda, ens obren uns nous horitzons. Com ja s'ha explicat, en els jaciments de Mas de Gomandí i Mas d'en Corts, que són grans centres terrissers, es testimonien les marques MCMART i CL·M[A]R, que cal identificar amb *M. Clodius Martialis*, un important personatge de l'orde eqüestre, magistrat de la colònia de final del segle I o inici del II dC (n. 3). Igualment, el segell LCM que apareix en les mateixes àrees podria ser d'un *L. Clodius Martialis* (n. 3). En aquest sentit, la presència del mateix segell LCM en la luxosa vil·la del Mas d'en Toda, ubicada en les proximitats d'ambdós jaciments, convida a creure que aquesta podria haver estat el centre d'un gran *fundus* propi dels *Clodii Martiales*, que inclouria també les terrisseries[26] (fig. 6).

Atesa la proximitat del jaciment de les Parades de Sant Bartomeu –al qual es pot associar el sarcòfag de *Q. Clodius Evangelus* (n. 3)– als jaciments on han estat localitzades les marques de terrisseria dels *Clodii Martiales*, es pot proposar que la família dels *Clodii* haguessin tingut propietats a l'àrea nord-occidental del Camp de Tarragona seguint una progressió cronològica des del segle I dC, quan es daten les marques d'àmfora més antigues (les Dressel 2-4, aparegudes amb Pascual 1), fins al segle III dC, data del sarcòfag de les Borges del Camp. L'activitat del cavaller *M. Clodius Martialis* significa un moment d'esplendor, quan a final del segle I dC va exercir primer com a magistrat de *Tarraco*, i després com a magistrat eqüestre (*RIT* 168). La seva posició social podria representar la promoció dels *Clodii*, que potser van viure el pas de rics terratinents a personatges de l'àmbit polític de la capital provincial personificats en el fill homònim, culminació de les aspiracions socials de la família.[27] Les diverses terrisseries de la zona podrien indicar l'existència d'un gran *fundus* o de diverses propietats de la família, que hauria pogut arribar a incloure la vil·la de Parades de Sant Bartomeu, en possessió d'una branca dels *Clodii* –potser la mateixa– encara al segle III dC.

Família dels *Numisii*

Finalment, el petit pedestal de *P. Furius Montanus* al convent dels Agustins (n. 10), relativament proper a la vil·la romana de la Llosa, on també s'ha trobat un vas ceràmic amb el grafit NENISI (probablement una variant de *Numisi*), permet establir relacions amb una altra de les famílies importants de *Tarraco*, els *Numisii*. La inscripció funerària no conté cap mena de *cursus* del personatge, però ens proporciona el nom de la seva esposa, *Numisia Victorina*, que era germana dels *flamines* provincials *L. Numisius Montanus* i *L. Numisius*

25. A més dels testimonis de la *gens Apronia* recollits a les inscripcions de l'*ager,* es documenta un soldat *hastatus* de la legió XXII *Primigenia* (*RIT* 176) i una *Apronia Pompeia* que dedica al seu marit difunt una làpida (*RIT* 509).

26. Al jaciment del Mas d'en Toda, encara per excavar, hi ha nombrosos elements de qualitat com marbres i fins i tot estatuària que permeten proposar l'existència d'una rica vil·la.

27. No és possible de moment associar a aquesta branca dels *Clodii* altres personatges localitzats a la part oriental del territori, com *C. Clodius Aemilianus* (*RIT* 932 = *IRAT* 3).

Ovinianus (Alföldy 1973, 81 n. 48 i 82 n. 49).[28] Els *Numisii* també són presents a *Barcino* i emparentats amb els *Fulvii* de *Tarraco*, un representant dels quals, *L. Fulvius Numisianus*, va assolir el rang senatorial en època de l'emperador Còmmode (López Vilar 1999).

Tot i la mancança de més dades i la quantitat de vil·les documentades a la zona dels voltants de Cambrils (Carretera de Montbrió, Hostal Don Juan, Mas Rovira, CEIP Cambrils, etc.), la possibilitat de vincular la important vil·la de la Llosa als poderosos *Numisii* d'època d'Adrià roman com una hipòtesi força notable.

Els *Sulpicii*

A diferència d'aquestes famílies, la dels *Sulpicii* és, sense dubte, la més present al territori, però al mateix temps la més dispersa geogràfica i cronològicament la menys susceptible de ser agrupada en branques.[29] En primer lloc, els testimonis procedeixen fonamentalment de dues inscripcions on es recorden dues famílies formades per parella i fills. La primera és la de *Sulpicius Sabinus*, un *beneficiarius* de l'exèrcit del segle III que probablement, al final de la seva carrera militar, es va establir al seu *fundus* (n. 14). L'esposa *Sulpicia Celeriana* i el fill d'ambdós, *Sulpicius Fuscinus*, el recorden a la seva mort. D'altra banda, el pedestal que dediquen a la matrona *Sulpicia Calagurritana* el seu espòs, *M. Vetilius Aelianus,* i la filla, *Sulpicia Aeliana,* documenta una altra família de *Sulpicii* del segle II (n. 13)

* * *

Arribats a aquest punt, podem afirmar que la recerca sobre les restes epigràfiques de la zona més occidental de l'*ager Tarraconensis* ha posat de manifest com els estaments més elevats de la societat, alts funcionaris de la capital provincial, magistrats i rics burgesos van ser propietaris de vil·les notables al suburbi, amb una òptima comunicació amb la ciutat, a prop dels grans eixos de viabilitat. Això mateix succeeix al suburbi immediat de Roma, i la capital de la província reflecteix el model de la vil·la d'*otium* de l'aristocràcia romana, un *urbium modo* que les evidències arqueològiques en alguns casos ben notoris posen de manifest, sigui a la vil·la dels Munts, a la de la Llosa o a la dels Antigons (Ortali 2006).

Les inscripcions recuperades i l'anàlisi del seu suport han permès establir la presència d'aquesta aristocràcia al medi rural, i com, entre les escasses restes arqueològiques conservades, la recuperació d'elements epigràfics de prestigi, de pedestals o d'epigrafia funerària monumental permeten dibuixar un paisatge de propaganda i d'implantació econòmica fora de la ciutat. Alguns d'aquests personatges presenten indicis que els fan probablement oriünds d'Itàlia, possiblement descendents dels primers colons romans assentats en el territori i, per tant, importadors d'una praxi epigràfica que no només es trasllada als oficis públics, sinó que troba correspondència també en l'àmbit privat, i per tant, en les seves residències rurals.

El mapa que mostra la distribució de les inscripcions és molt eloqüent. Queda força clara la preferència de les classes més altes pels llocs propers al nucli urbà i ben comunicats per les vies principals. Al llarg de la via Augusta i de la via *de Italia in Hispania* es troben els testimonis de propietaris del més alt rang, de l'alta aristocràcia urbana i fins i tot alguns de relacionats amb l'*ordo senatorius*. A l'interior del país, també a la vora del nucli urbà de *Tarraco*, però més allunyat de les vies principals, a l'àrea de Reus i Riudoms, zona que l'arqueologia perfila com a atapeïda de potents indústries terrisseres, hi trobem la presència de personatges de l'*ordo* eqüestre o lliberts enriquits, impulsors d'una activitat econòmica de gran abast durant l'etapa altimperial.

En conseqüència, l'estudi de l'epigrafia proporciona un coneixement més ampli d'aquesta realitat arqueològica al món rural, i l'anàlisi dels indicis epigràfics pot ser en molts casos decisiva, en els jaciments on les restes materials no responen amb una contundència tan evident com la del missatge escrit. Per això, tot i el seu modest volum, creiem que el resultat d'una recerca conjunta entre epigrafia i arqueologia de camp en una zona tan rica com és el territori de *Tarraco*, la capital de la província més gran de l'Imperi, permet reconstruir amb una certa versemblança el paisatge prosopogràfic i social dels propietaris de les vil·les d'aquest antic i amplíssim territori.

Bibliografia

Abascal, J. M. 1994: *Los nombres personales en las inscripciones latinas de Hispania,* Anejos de Antigüedad y Cristianismo II, Múrcia.

Albertos, M. L. 1966: *La onomástica personal primitiva de Hispania: Tarraconense y Bética*, Salamanca.

Albiñana y de Borrás, J. F.; Bofarull y Brocá, A. de 1849: *Tarragona monumental ó sea Descripción histórica y artística de todas sus antigüedades y monumentos. Primera Parte que comprende á Tarragona Celta y Romana*, Tarragona.

Alföldy, G. 1973: *Flamines Provinciae Hispaniae Citerioris*, Madrid.

28. Tot i que no ho diu explícitament la seva inscripció, la coincidència de *praenomen*, *nomen* i tribu (la Palatina) així ho fan pensar (cf. *CIL* II^2/14, 1155-1156).

29. Vegeu l'índex del *RIT,* s. v. *Sulpicii* (13 entrades).

– 1978: «Der Senator Q. Gargilius Macer Aufidianus und seine Verwandten», *Chiron* 8, 361-376.
– 2003: «Sociedad y epigrafía en Tarraco», a: Stylow, A. U.; Armani, S.; Hurlet-Martineau, B. (coord.), *Epigrafía y sociedad en Hispania durante el Alto Imperio: estructuras y relaciones sociales*, 159-176.
– 2006*b*: «Las inscripciones de Tárraco en el *Corpus Inscriptionum Latinarum*: historia, problemas y perspectiva de una edición epigráfica», *Butlletí Arqueològic* 28, 75-95.

Andreau, J. 1987: *La vie financière dans le monde romain, les métiers de manieurs d'argent: IVe siècle av. J.-C.-IIIe siècle apr. J.-C.,* Roma.

Berni, P. 2010: «Epigrafia sobre *amphorae, tegulae, imbrex* i *dolia* a l'àrea occidental del Camp de Tarragona / Epigraphy on *amphorae*, *tegulae*, *imbrex* and *dolia* in the western area of the Camp of Tarragona», a: Gorostidi, D., *Ager Tarraconensis 3. Les inscripcions romanes / The Roman Inscriptions*, Documenta 16, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona, 153-218.

Birley, A. R. 2005: *The Roman Government of Britain*, Oxford.

Camps, J. de; Català Roca, F. 1973: *Les cases pairals catalanes*, Barcelona.

Carreras, C. 1997: «Los *beneficiarii* y la red de aprovisionamiento militar de Britannia e Hispania», *Gerión* 15, 151-176.

Gebellí, P. 2007: *El Roquís (Reus, Baix Camp). Una bòbila romana a l'*ager *de Tàrraco. Poblament rural, producció ceràmica i comerç a les nostres contrades en època romana*, Rosa de Reus 124, Reus.

Gebellí, P.; Járrega, R. 2007: «La terrisseria romana de la Canaleta (Vila-seca)», a: Prevosti, M.; Guitart, J. (dir.), *Ager Tarraconensis 2. El poblament*, Documenta 16, Institut d'Estudis Catalans, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 547-562.

Gómez Pallarès, J. 2002: *Poesia epigràfica llatina als Països Catalans: edició i comentari*, Barcelona.

Gorostidi, D. 2010: *Ager Tarraconensis 3. Les inscripcions romanes (IRAT) / The Roman Inscriptions*, Documenta 16, Institut d'Estudis Catalans, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona.

Haley, E. W. 1991: *Migration and Economy in Roman Imperial Spain*, Barcelona.

Hauschild, Th.; Arbeiter, A. 1993: *La villa romana de Centcelles*, Madrid.

[Hernández Sanahuja, B.] 1866: «Arqueología», *Diari de Tarragona* (12 de juliol de 1866).

– 1888: «Basílica bizantina de Centcelles y duración del paganismo en la ciudad de Tarragona», *El Pretorio de Augusto en Tarragona. Estudios histórico-arqueológicos en indagación de los principales acontecimientos ocurridos en su recinto desde su fundación hasta la invasión de los árabes*, Tarragona, apèndix, 67-90.

Járrega, R.; Prevosti, M. (ed.) en premsa: *Ager Tarraconensis 4. La vil·la romana dels Antigons / Antigons Roman Villa*, Documenta 16, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona.

Kajanto, I. 1982: *The Latin Cognomina*, Roma.

Koppel, E.: «La escultura», a: Járrega, R.; Prevosti, M., (ed.), *Ager Tarraconensis 4. La vil·la romana dels Antigons / Antigons Roman Villa*, Documenta 16, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona. [En premsa].

López Vilar, J. 1999: «Contribución a la prosopografía senatorial hispánica: *L. Fulvius Numisianus*, *adlectus* tarraconense», *AEspA* 72, 281-286.

Massó, M. J. 1990: *El terme de Cambrils a l'Antiguitat. Una aproximació arqueològica*, Cambrils.

– 1997: «Alcover i la romanització del Camp de Tarragona», a: *Alcover, una història*, Centre d'Estudis Alcoverencs, Alcover, 33-52.
– 1999: «Troballes arqueològiques a Constantí, a mitjan segle XIX (1849-1859)», *Estudis de Constantí* 15, 7-18.
– 2002: «Sobre la inscripció de la Calagurritana Sulpicia (*RIT* 383), trobada a Constantí», *Estudis de Constantí* 18, 7-22.
– 2003*a*: «Reus Antic», a: Anguera, P. (dir.), *Història general de Reus*, vol. I, *Dels orígens a la fi de l'Edat Mitjana*, Reus, 48-84.
– 2003*b*: «Informe preliminar sobre la torre de la partida de Miralbó», a: *Treballs Canongins. 2003*, 13-19.

Mayer, M.; Rodà, I. 1988: «Epigrafia», *Fonaments* 7, 195-263.

Melchor, E. 2003: «Indicaciones y omisiones del rango personal de los dedicantes en los homenajes estatuarios realizados en los municipios y colonias hispano-romanos», *Salduie* 3, 129-141.

Miró, C. 1988: *La producción de ánforas romanas en Catalunya. Un estudio sobre el comercio del vino de la Tarraconense (siglos I aC - I dC)*, BAR International Series 473, Oxford.

Ortali, J. 2006 (ed.): Vivere in villa. *Le qualità delle residenze agresti in età romana. Atti del Convegno Ferrara-Gennaio 2003*, Florència.

Pena, M. J. 2004: «La tribu Velina en Mallorca y los nombres de Palma y Pollentia», *Faventia* 26, 69-90.

Pié, J. 1984: *Annals inèdits de la Vila de la Selva del Camp de Tarragona*, Tarragona.

Prevosti, M. 2011-2012: «Instalaciones oleícolas y vinícolas estudiadas en el marco del proyecto *Ager Tarraconensis* (PAT)», a: Noguera Celdrán, J. M.; Antolinos, J.A. (ed.), *De Vino et Oleo Hispaniae. Áreas de producción y procesos tecnológicos del vino y aceite en la Hispania romana, AnMurcia*, 27-28, Múrcia, 97-111.

Prevosti, M.; Guitart, J. (ed.) 2010: *Ager Tarraconensis 1. Aspectes històrics i marc natural / Historical*

aspects and natural setting, Documenta 16, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona.
– 2011: *Ager Tarraconensis 2. El poblament / The population*, Documenta 16, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona.

Revilla, V. 1995: *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I aC - III dC)*, Cuadernos de Arqueología 8, Barcelona.
– 2000: «La villa de El Vilarenc (Calafell, Tarragona): arquitectura y organización espacial de un *fundus* del territorio de *Tarraco*», a: *Tarraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana*, *DAC* 3, Tarragona, 257-273.

Silvestrini, M. 2005: «Gli *arcarii* delle città», *MEFRA* 117, 541-554.

Rüpke, J. 2008: *Fasti Sacerdotum: A Prosopography of Pagan, Jewish, and Christian Religious Officials in the City of Rome, 300 BC to AD 499*, Oxford.

Salomies, O. 1987: *Die römischen Vornamen: Studien zur römischen Namengebung*. Hèlsinki.

Syme, R. 1982: «Partisans of Galba», *Historia* 31, 460-483.

Weaver, P. R. C. 1972: *Familia Caesaris. A Social Study of the Emperor's Freedmen and Slaves*, Cambridge.

Abreviatures

CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum.*
CIL II^2/14 = Alföldy, G.: *Corpus Inscriptionum Latinarum. Inscriptiones Hispaniae Latinae. Pars septentrionalis conventus Tarraconensis. Pars altera. Tarraco et vicinia*, Berlin. [En premsa]
EDCS = *Epigraphische Datenbank Claus Slaby.*
EDM = *Epigraphische Datenbank Heidelberg.*
IRAT = *Ager Tarraconensis 3. Les inscripcions romanes / The Roman Inscriptions*, Documenta 16.
PIR = *Prosopographia Imperii Romani.*
RE = *Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft.*
RIT = Alföldy, G. 1975: *Die römischen Inschriften von Tarraco*, Berlín.